SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU

KNJIŽEVNE NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

GODINA IV
BROJ 26

Uredništvo: Francuska 7, tel. 28-098
Administracija: Kardeljeva 31, tel. 24-001

BEOGRAD, UTORAK, 26 JUN 1951

LIST IZLAZI JEDANPUT NEDELJNO

PRIMERAK
8 dinara

MIROSLAV ĐORĐEVIĆ

VARIJACIJE NA JEDNU NOVU TEMU

Od II Kongresa književnika Jugoslavije stalno se provlači — i stalno se napominje da se stalno provlači — pitanje provetravanja našeg književnog života. Do danas, odnosno do referata Riste Tošovića u Udruženju književnika Srbije (i po tom istom referatu) — »sve naše lijepe riječi i ideje (kojih uvijek ima i na pretek) ostaju i dalje samo lijepe riječi i ideje, a naš književni život i dalje mutan i neprovjetren«. Uzroka, naravno, ima mnogo, i dosta smo upoznavani sa raznim uzrocima, pa se najzad upoznajemo sa još jednim među njima: »nedostatkom takvih književnih časopisa koji bi bili istinska svjedočanstva ovih naših dana«. Time se, ujedno, lanac uzroka spojio sa lancem posledica: pitanje stvaranja takvih književnih časopisa nesumnjivo je i pitanje postojanja književnosti koja bi bila istinsko svedočanstvo naših dana, — te se opet vraćamo na pitanje samog književnog stvaralaštva, koje svojom snagom treba da raskine «stare forme koje više ne odgovaraju našoj stvarnosti«. Međutim, nije mi namera da ovim povodom ponovo oživljavam tu staru i stalnu temu naših nadmudrivanja, već da povučem još neke varijante daljih konsekvenci pledoajea — »za časopise — nosioce borbe mišljenja«.

Kada čovek pitanja razrađena u referatu Riste Tošoviča posmatra sa izvesne daljine, — ne one superiorne distance sa koje bi navodno stvari bolje sagledao, već sa prostorne daljine koja mu uskraćuje da bude upoznat sa svim momentima i detaljima beogradskih književnih strujanja, — prinuđen je da ta treperenja konkretnosti koja se kriju iza opštih tema nalazi i u njihovim odjecima, u rečima i stavovima ljudi koji na nabačene teme reaguju na određene načine. I ta reagovanja takođe su u stanju da utiču na zauzimanje stava prema pojedinim momentima nabačene teme, i izvrše pomeranja akcenata i težišta pitanja o kojima se diskutuje.

Ne mislim da registrujem odjeke na koje je ova nova diskusija — novi simptom stare krize — naišla među sarajevskim književnim interesentima. Nisam u stanju ni da procenim mogućnosti takvog diferenciranja različitih gledišta, koje bi bilo povod pokušaja sličnih onim, najavljenim među beogradskim književnicima. Da različitih gledišta ima, da se i u Sarajevu borba mišljenja oseća kao neophodna potreba i jedino sredstvo provetravanja ustajalog književnog vazduha, to je neosporno, to se upravo može konstatovati kao lajtmotiv odjeka na ovu novu temu književnih diskusija. Možda u prilog Tošovićevom pledoajeu ide i to što različita gledišta, silom prilika, idu od usta do usta, te se neodoljivo nameće pitanje: ne bi li i ta gledišta imala snage da krenu nove poduhvate — pitanje da li je i Sarajevu potreban »časopis — nosilac borbe mišljenja«. Doduše, kad se već asocijacije jedna na drugu nadovezuju, mora se reći da i sarajevska književna jedinica (ako ne uvek i mezimica) »Brazda« vapije da se nečim podmladi, pa makar to bilo i borba mišljenja; naravno, u granicama obzira koje nužno moraju imati časopisi tzv. opšteg tipa, za koje R. Tošović opravdano kaže da »ne mogu nikada postati žarišta jedne principijelne i potpuno slobodne borbe mišljenja na koju nas zakonito gura razvitak naše demokratije«.

Razmišljajući i o »Brazdi« i o drugim grešnicima naše kulturne bezbojnosti, kao i o časopisima novog tipa i lika, o prednosti jednih nad drugim kako ih produhovljeno opisuje R. Tošović, ne znam odakle se »na putu ostvarenja ovih lijepih zamisli« javljaju »teške materijalne prepreke«. Tačno je da su u situaciji koja je nastupila poskupljenjem hartije svi postojeći časopisi došli u krizu, pošto su im cene postale nepristupačne prosečnim čitaocima, kao što konstatuje Tošović. Ali i ta kriza je takođe nužna konsekvenca njihove fizionomije. Stoga imperativ — »ako želimo... da imamo književnost, onda moramo imati i časopise, pa makar oni bili i deficitni«, — kojim R. Tošović završava svoj referat, ne može biti tako kategoričan. Pitanje materijalnog suficita ili deficita ipak stoji u nekakvom odnosu prema pitanju stvaralačkog suficita i deficita. Jer sastojak naših napora da od današnjih naših časopisa, »u neku ruku književnih birokratskih ustanova« — »stvorimo takve književne ustanove u kojima će naći odjeka u punoj svojoj ljepoti i punom svome zamahu stvaralačka misao naših dana«, — mora biti i borbe protiv birokratskog odnosa prema deficitu. Ne zavaravajmo se: mnogi su časopisi postali »u neku ruku birokratske ustanove« baš zahvaljujući osiguranim izvorima za pokrivanje deficita, deficita koji se nije pojavio tek sa poskupljenjem hartije. Da li su nosioci naših časopisa razmišljali o krizi i onda kada je čitalac časopisa kupovao, ali ih nije čitao ili se nije, ako ih je čitao, njima oduševljavao? Poskupljenje hartije dovelo je do jedne logične konsekvence: čitalac se odriče onoga za šta nema oduševljenja i čemu ga ne vuku osnovne potrebe. Osobena varijanta alternative »Šekspir ili kobasica« na pomolu je. Ali nigde tako kategorički ne stoji da prvo odricanje mora biti na kulturnom planu, a ako do njega ipak dođe, to je i svedočanstvo o neispunjenom dugu kulturnih stvaralaca prema čitalačkim masama.

Nije nerazumljivo zašto naši časopisi nemaju čitalaca koliko futbalske utakmice gledalaca, niti pak zašto časopisi ne mogu ostvarivati obrte koje ostvaruje sportska kladionica, ali i to nesumnjivo svedoči da je kupovna moć potrošača različita za različite artikle — i iz psiholoških razloga. Da upotrebim i dalji primer sa lokalnog tržišta (rizikujući da mi se prebaci vulgarnost): različita je kupovna moć sarajevskog potrošača prema čarapi »Ključ« i, recimo, časopisu »Brazda«. Primer nije tako neinstruktivan, jer nam sarajevsko »Oslobođenje« referiše da su ranije i čarape »Ključ« (baš kao i »Brazda« danas) ležale po rafovima prodavnica, slabo tražene. A onda se neko dosetio da nekvalitetnu, neukusnu i za nogu nepodesnu čarapu neće niko da kupuje, i kada je izašla nova, kvalitetna roba za nekoliko dana je ostvaren obrt od preko milion dinara.

Od naših časopisa se ne traži takav obrt, ali kada bi se i nad njima razmislilo zašto ostaju nerasprodati (a ostajali su i pre poskupljenja hartije), pa se zapelo na podizanju kvaliteta njihove sadržine i na boljoj organizaciji njihovog poslovanja, svakako bi nalazili bolju prođu, makar se i ne namicali na svaku glavu. Ne iscpljujući time još poučnost navedene paralele, napomenuću da je, prema pisanju »Oslobođenja« i kod radnika tvornice »Ključ« bilo otpora: nije se mogla dostići norma, jer je proizvodnja kvalitetne robe zahtevala veću stručnost i iskustvo, bolji i precizniji rad ;ali se zapelo, »led je razbijen«, i krenulo se na opšte zadovoljstvo. Nesumnjivo je da bi se naišlo na dosta otpora kad bi se primenili novi metodi rada i nov stil u radu na časopisima i publicistici uopšte, i upravo je to najslabija tačka časopisa tzv. opšteg tipa, čija bezbojnost ne može da potstakne vatrene borbe mišljenja, niti pak potpiruje stvaralačke groznice u dušama mladih ljudi. Stoga se njima takvi zahtevi teško mogu postavljati: metod i stil rada takođe su osobenosti određenog stava, a ne opšte platforme, koja je na području književnog stvaralaštva prilično šarena.

Konsekvence koje se ne mogu tražiti od časopisa tzv. opšteg tipa, pogođenih kritikom R. Tošovića, nameću se stvaraocima koji se opredeljuju za »časopise — nosioce borbe mišljenja«. Ako su tzv. opšti časopisi bezbojni što »nemaju svoje jasno izgrađene fizionomije i što nisu ponikli kao izraz jednog određenog mišljenja i literarnog stava«, — da bi se došlo do časopisa grupa treba prethodno imati i izgrađen stav. Verujem da nosioci ove diskusije u Beogradu imaju svoj literarni stav, ali mislim da to ne može biti samo literarni stav, već treba uključiti i pitanje metoda i stila rada; iz toga će se, nužno, povući i određene konsekvence u pitanju odnosa prema finansiskom suficitu ili deficitu, koje i same, na određeni način, odražavaju stav stvaralaca prema čitalačkoj publici, njenim potrebama, i potrebama naše kulture uopšte.

Finansiski suficit ili deficit, ponavljam, stoji u izvesnom odnosu prema stvaralačkom suficitu i deficitu i treba da odigra ulogu nekakvog barometra doprinosa jednog časopisa željenoj borbi mišljenja. Razlozi su višestruki. Ako se iskreno i duboko zamislimo nad rečenicom iz referata R. Tošovića — »tek onda kada budemo mogli da iskazujemo svoje misli i da se za njih borimo kroz svoj časopis, tek ćemo tada biti u punoj mogućnosti da povedemo istinsku borbu mišljenja« — dolazimo do zaključka da deficitni časopis ne služi svojoj nameni (jer je deficitni zato što se ne čita), da je nespojiv sa intencijama i stimulusima naše socijalističke izgradnje. S druge strane, on je nespojiv sa duhom koji treba da provejava kroz stvaralaštvo grupa, nosilaca borbe mišljenja. Iz prostog razloga što bi bila nužna meritorna ocena: čije književno shvatanje i stvaranje zaslužuje da bude finansiski podržano. Nećemo li tako opet doći na »opšte« časopise? Jer je opravdanije dati njima finansiska sredstva, nego finansiski obezbediti monopol književne produkcije ove ili one grupe.

Grupe koje imaju volje, snage i strasti da afirmiraju svoje doprinose izgradnji naše socijalističke kulture, grupe koje žele da se kroz svoje časopise bore za viši nivo naše kulture, treba da imaju tolikog respekta prema vlastitim stremljenjima da ih ne smatraju deficitnim, i da unapred rezignirano ne procenjuju da ta stremljenja mogu naći stotinak konsumenata. Borba mišljenja ne sme da bude nekakva egzibicija sa ciljem da se novim atrakcijama zadrži malobrojna publika, nego sredstvo rađanja kulturnih vrednosti koje će oduševiti mase željne kulture. A onda će i perspektiva deficita ili suficita drukčije izgledati.

Uz Tošovićeve reminiscencije iz tradicija naših časopisa, koje nam predočavaju nekadašnja misaona stremljenja i žarišta kulturne borbe koja se rasplamsavala, uz opravdane konstatacije o istinskoj zagrejanosti sa kojom su takvi časopisi bili nošeni, potsetio bih i na druga isto tako rečita svedočanstva: na urednike i saradnike koji su od prve do zadnje strane vršili štamparske korekture svojih časopisa, pakovali ih i na poštu nosili, deficit pokrivali borbom za čitaoce, razvijajući u njima smisao za kulturne vrednosti i svest o tome da su i kulturne vrednosti dnevne neophodnosti čoveka. Kapanje nad svojim časopisom i prisna povezanost sa čitaocem, i čitaoca sa časopisom, i to su i te kako divne stranice tradicija naših časopisa, njihovih redakcija i njihovih čitalaca, koje i danas mogu mnogo da nam kažu i na mnogo šta ukažu.

Neka se jave grupe koje časopise neće smatrati svojim po tome što će u njima moći da prave vratolomne egzibicije, već po tome što će svoje misaone, radne, stvaralačke, organizatorske elane dati našoj kulturi, — imajući hrabrosti da se unapred ne mire ni sa finansiskim ni sa misaonim deficitom! Pa i jedna takva grupa značila bi nešto jedinstveno, makar se njeni saradnici i ne slagali u svim pitanjima estetike ili ocenama impresionizma.

PREDRAG MILOSAVLJEVIĆ

VAŠAR BUVA

Kad se slike odvoje od stvaralaca, onako kako ih živo odvaja, možemo govoriti o njihovom putu i njihovoj sudbini. Slike se grupišu na više načina, u naročite zajednice: u zaostavštinama, u skromnim zbirkama, u značajnim kolekcijama, u muzejima ili iza vela zaborava i prašine — prema prilikama, vremenu, društvenim odredbama, njihovoj unutrašnjoj snazi.

Moglo bi se govoriti o velikim delima, o promenljivoj sudbini što ih prati, ali je možda lepše govoriti o manjim i skromnijim, a najlepše o anonimnom stvaralaštvu. Možda treba naročito govoriti o drugorazrednom ali značajnom materijalu koji prati glavna dela, o prosečnoj materijalnoj kulturi, o velikom anonimnom postamentu na kome počiva svaka umetnost.

Ako ste bili u Parizu, da li ste bili i na Vašaru buva, na onom vašaru iza Klinjankurskih vrata? To nije samo starinarnica kako se obično misli. To je trg gde se sve prodaje, po drugi, treći ili stoti put, sve — osim buva.

Stvari koje Pariz baca, što izgube sopstvenika, što se daju u zalogu i prodaju u teškom trenutku, ostavljaju ili možda kradu, stvari u dubokoj starosti, one što su čoveku otslužile ili prošle najlepše časove, sve stvari što u toplom domu, na bilo koji način, napuste dugo čuvano mesto — osvanu jednog dana na ovom vašaru. Neke izgledaju žalosno kao izgnane; za njih je ovo mesto pribežište, kut za tugu i utehu. Druge očigledno polaze na ovaj put iznenada, bez pripreme, u detinjstvu i mladosti, ne znajući jezik ove čudne zemlje. Ali za najveći deo Vašar buva je večita kuća iz koje kao da nikada ne mogu izaći, jer su tako

Predrag Milosavljević

nalik jedna na drugu da je njihov izlazak neprimetan.

Pazimo! Ovom mestu dugujemo poštovanje koje zaslužuju svi muzeji. Ovaj istina nema ni holova, ni dvorana, ni vitrina. Njegov krov — niz nastrešica od starog, crnog, dotrajalog drveta, a kupola glavnih prostorija — plavi nebeski svod. Sve je to istina ako se stvari cene samo po spoljašnjem izgledu.

Ovaj muzej pokazuje nešto unutrašnje: celinu stvaralaštva, od pokušaja do savršenog, od beznačajnog do uzvišenog, od lošeg do rafiniranog ukusa. Počinje sa zbirkama starih krpa i krivih eksera, starih brava i ključeva iz najnovije epohe, koji ne znaju više od jedne tajne, od prvih gramofona ili njihovih rastavljenih truba i membrana, a prestaje kod romanskih, gotskih i baroknih skulptura, renesansnog nameštaja i stilova svih Lujeva, sa litografijama Domijea i starim geografskim kartama na pergamentu. Teško je zamisliti stvar koja ne postoji u ovom bogatstvu ili tako neznatnu stvar koja zaista više nema nikakve vrednosti. Ima klavira koji bi se srušili pri dodiru dirki ,a koji nikada nisu zadrhtali pod pravim rukama, ili takvih koji, ulepšani i lakovani, čekaju još bolje dane kroz sva četiri godišnja doba, ukrašeni prolećnim suncem ili kapima zalutale kiše čiji šum samo oni čuju, jer oni čuju i kako raste fina trava pored njihovih crnih nogu. Malo dalje dve položene karijatide na odmoru zasluženom. Stogodišnje lampe koje su mogle sačuvati uspomene na trenutke i razloge kad su svitale ili trnule. Rano ostareli radioaparati suviše su zauzeli mesta i, što je najgore, svi prenose koncerte u horu iz raznih izvora uz uši anđela sa nepokretnim baroknim osmehom. Jedna lutka za izlog, veoma ženskog roda, suviše koketna za ratnika, u uniformi vojnika iz Napoleonovog doba. I niz drugih deplasiranih i slučajnih idila.

Stari francuski porculan, keramičke ploče, srebro ,lusteri i aplike, veliki zidni satovi, minijature, medaljoni, nakit, porodični albumi sa fotografijama, dela Rusoa, Voltera, Montenja, Paskala, Dekarta, gravire Kaloa... Vilon, Dore, Gavarni... Bodler, Verlen, Rembo, Apoliner, Aragon, klasici, romantičari, moderni, stari i mladi, sve je zastupljeno na ovoj starinarnici. Celokupna kultura keltska, romanska, duh galski i francuski, na sto načina evocirano, ozbiljno, šaljivo, tužno i veselo, prolazi kroz bezbroj priviđenja da nas potseti da zbog nekog čuda stvari ne umiru ni zbog rastanka sa svojim tvorcima, ni zbog rastanka sa svojim čuvarom, držaocem, vlasnikom, ni zbog rastanka sa njihovim idejama. One žive mimo njihove volje, uprkos vremenu, po jednom naročitom opredeljenju.

Na ovom mestu, na ovom velikom vašaru svega i svačega, snabdeva se veliki deo Pariza. Vašar buva je omiljeno šetalište umetnika, čarobni predeo u kome se zadovoljavaju razne potrebe duha, jedna od najprivlačnijih tačaka u ovom velikom gradu. Instruktivno iznad svega, jer nije lako dobiti tako opštu sliku o tome šta čovek sve ne preduzima u svojoj stvaralačkoj strasti, kakve sve velike i kakve sve monstruozne ideje vode stvaraoca na putu dobrog i lošeg ukusa, kakve sve varijante imaju pojedini stilovi, gde su granice stila i granice kulture.

Ali Vašar buva priča na svoj način o mnogo značajnijoj stvari: govori nam o vremenu. Govori nam kako stvari iz raznih epoha, nastale u različitim prilikama, vrlo često isključivim, bez veze jedne s drugom, dolaze u čudno društvo, u naročitu zajednicu čija je prva odlika da je tako tolerantna.

Setite se kako u istom kutu, kraj vašeg stola, stoje ili vise raznorodne stvari za koje ste znali da se tako isključuju. Vaše drage stvari i vaše drage knjige nisu li nekada, međusobno, bile neprijatelji, u suštini, po duhu, po vremenu, kad su nastajale po onome što vam kažu. Volite ih podjednako, iako vam jedna šapuće o sublimnom i večitom, druga o prolaznom i ništavnom, treća o relativnom, četvrta o nepogrešivosti pape, peta o apstraktnoj umetnosti, itd. A sve, poslušno i skromno, leže u kutu vaše ograničene biblioteke, ograničene na ono što je bilo na dohvat vaše ruke i blizu vašeg srca. Sve ove knjige ili ove slike drage su podjednako, jer nijedna nije u stanju da vam kaže sve što i ostale, ne zato što njen pisac ili slikar nije imao dovoljno daha da čitav svet obuhvati jednim pogledom, nego zato što nijedan pogled, nijedno delo nije moglo izaći iz vremenske proporcije.

U davno doba, u Paleolitu, čovek lovljaše zveri i ribe i slikaše ribe, zveri, lovce... U Neolitu, na višem stepenu razvitka, napustivši pećine i podigavši dom, postade zemljoradnik i stočar. U blagostanju i miru izgleda da razmišljaše: stvaraše alatke, sudove, forme, ukrase, ornamente, prve apstraktne vizije, čiste tvorevine duha. Ali ga ratovi, zemljotresi, poplave i drugi kataklizmi opomenuše na Paleolit, te se rodi potreba za kolosima, tvrđavama, gradovima i zajednicama, novim zidovima izolacije. Stvoriše se carstva, države i nacije. Ratovaše u ime raznih ideala, plemenitih i osvajačkih, naizmenično i učestano. Stvaraše i rušiše. Ali stvaralaštvo, ta čudna sila, to najtrajnije svedočanstvo o čoveku i njegovom dostojanstvu, ostade uprkos vremenu. Ostade kao trag vremena, da nadživi i svog tvorca i celu generaciju svedoka i saučesnika na ovom plemenitom poslu, da živi i dalje u slavi ili zaboravu, na ova dva praktično ista načina.

Stoga nije čudo što se naša ljubav orijentiše u sva tri pravca: prema prošlom, sadašnjem i budućem vremenu. Sa gledišta stvaralaštva to je jedno isto vreme, ista proporcija, jer će sva sačuvana dela doživeti i zasad neposznato buduće vreme. Zato se generacije muzičara vaspitavaju na kantatama i baroknim fugama, a generacije slikara na Antici, Ranoj Renesansi, Vizantiji, tapiseriji i orijentalnom ćilimarstvu. Čitav naš duhovni život polaže nadu u onu veliku budućnost koju je zasada ustvari doživela samo prošlost. Stvaralaštvo je orijentisano isključivo prema budućnosti, a da je to tačno svedoči nam naša ljubav prema prošlosti. Ljubav može biti usamljena, ali je ona velika i plodonosna samo kad je recipročna. Sa tim mislima rađaju se svi snovi o budućnosti, pošto se stvaralaštvo ustvari predaje budućnosti, široj ljubavi od trenutne.

Ova tolerancija, ovo jedinstvo stvaralaštva, ova snaga svega što je bilo kulturno i napredno, počinje čim se povuku stvaraoci. Sa nestankom strasti, umetnost postaje potpuno čista, savršeno nezainteresovana. O njoj je najlepše i govoriti kad je anonimna, kao što je uglavnom anonimna Antika, Vizantija ili narodna umetnost. Prirodi svakog rada, naročito istrajnog i požrtvovanog rada svojstvena je skromnost, potreba za tišinom, jednostavni i prirodni odnos očinstva, svest da taj rad nije ni jedina, ni prva, ni poslednja reč na velikom stvaralačkom polju. Kad je reč o slikarstvu, možemo reći da se slika od pamtiveka i da se u doba kad se umetnost rađala i u naše doba slika sa isto toliko srčanosti i ljubavi kao u ma koje doba u međuvremenu. Ali ova strast je uvek nova i aktuelna, u staro i sadašnje doba, zato što nam govori uvek o novom elanu, o novoj težnji za podizanjem. Nova je i zato što je tako učestana, što se večno obnavlja, što se zasniva na prirodi naših osnovnih i glavnih osećanja. delu naše konstrukcije koji je nepromenljiv. Zato se u društvu koje je u razvoju ne menja suština ovih osećanja, nego potreba da se ta osećanja tako potstaknu, da se broj stvaraoca i broj dela i kulturnih spomenika uveća. Nastala u ovom potstreku, ta dela postaju svojina jednog vremena, pečat jedne kulture, jedan kulturni sloj. Ona mogu biti stvorena na izgled u istom duhu i stilu, kao i dela iz prethodnog pokolenja, ali su ustvari nova. Nova su u svakom slučaju, ne samo zato što pripadaju određenom vremenu postanka, nego i zato što se ova snaga oseća i kao čudo prostora: svako novo delo uvećava postojeći volumen i znači ekspanziju kulture, svedočanstvo da se ona afirmira na određenom mestu.

Zato su velika ona vremena kad se ova tolerancija uvećava, kad se budi svet da treba sačuvati i primiti svaku i najmanju tekovinu, sve ono, na izgled i beznačajno, što stvara ljudski duh bez obzira da li je na izgled ili u suštini zainteresovano za strasti našeg vremena. Pravu suštinu stvari i misli ne otkrivaju nam živi svedoci i stvaraoci, nego njihove uspomene.

Sa Vašara buva možete otići u čuvstvu sa istim osećanjem gordosti i ljubavi.

DOMAĆA I STRANA UMETNOST

Piše:

(Crtež Nade Doroški)

JELENA NENADOVIĆ

Kroz veliku koncertnu dvoranu našeg glavnog grada, salu Kolarčevog univerziteta, prolaze u toku koncertne sezone naši istaknuti solisti, beogradski i iz drugih bratskih republika, kao i reproduktivni umetnici koji dolaze iz inostranstva.

Međutim odnos naše javnosti prema tim dvema vrstama koncertnog života potpuno je različit i to kako one šire muzičke publike, tako i užeg kruga zvaničnih muzičkih pretstavnika. Iz čega taj različit odnos rezultira? Pre svega, iz uverenja da je ono što donosi strani umetnik nešto značajno, veliko, izuzetno, i da vredi, dok je ono što pruža domaći umetnik nešto osrednje, beznačajano i da mnogo ne vredi. Nije potrebno reći koliko je takva konstatacija ružna, nekulturna, koliko je ubitačna!

»Koncertni umetnik razvija se, sazreva kroz koncertno nastupanje«, pisao je jedan naš kritičar. Međutim, baš u tom važnom pitanju kod nas se vidljivo ispoljava različitost odnosa prema domaćem i stranom umetniku: sa teškom mukom, uz ubitačan utrošak vremena i energije uoči koncerta, domaći umetnik, uz angažovanje svojih prijateljskih i familijarnih veza, uspeva da približno ispuni veliku dvoranu Kolarčevog univerziteta. Za stranog umetnika se ta briga i nevolja uopšte ne postavlja, za njega se pred dvoranom vreba na »kartu više«. Radi neobaveštenosti neupućenih moramo ovde reći da trud domaćeg umetnika da ispuni dvoranu nije u kakvoj vezi sa nekom naročitom zaradom, profitom, već je diktovan potrebom da se pokriju režiski troškovi koji za kolarčevu dvoranu iznose — za jedno veče oko 15.000 dinara.

Dok strani umetnik ugovara sa poslovnicom turneju po svim našim većim gradovima, domaći umetnik obično ne uspeva da sebi osigura nijednu reprizu svog koncerta. (Od četiri klavirska koncerta beogradskih umetnika u ovoj sezoni, svaki je bio izveden samo u Beogradu, u Kolarčevoj sali, a da umetnik nije uspeo da sebi omogući nijednu reprizu svog programa!) Ako znamo da se jedan solistički klavirski ili violinski program sprema mesecima, svakodnevno, kao što majstor slikar mesecima radi iz dana u dan kakvo veliko platno, onda je jasno da je ovakva praksa krajnje nezdrava, ubitačna. Kod umetnika koji jednom u godini dana izlaze pred javnost ne može se, prirodno, ni o kakvom njegovom razvoju i usponu govoriti, pa ni pod ovde iznetim okolnostima, upravo čudo da naši domaći solisti koncertiraju i sa ovoliko uspeha i smelosti. Ali ne radi se samo o broju koncerata. Poznato je da će na koncert stranog umetnika, pored velikog dela snobovske publike (do nje ozbiljnom umetniku nije ni stalo) zalutati i po koji pretstavnik naše kulturne i umetničke javnosti, dok se na domaćeg umetnika sa te strane, nažalost, uveliko zaboravilo. Zar ne bi bilo prirodno i potrebno da na svakom koncertu (reč je o solističkim koncertima!) domaćeg umetnika prisustvuju i pretstavnici naše kulture i umetnosti, da donose sud i ocenu o razvoju, usponu i trudu umetnikovom? Koliko bi potstreka, koliko elana moglo doći mladom umetniku baš sa te strane, i koliko bi njihova pažnja i interes potstakli na dalji rad i usavršavanje.

I domaća i strana umetnost imaju svaka svoju ulogu, svoj udeo u razvoju i uzdizanju naše muzičke i opšte kulture. Strana umetnost širi umetnički horizont muzičke publike, pomaže da se upoređuje i ocene vrednosti u umetnosti. Ali ona ne može da se ukopča u naš domaći kulturni i umetnički razvoj. Strani umetnik, ma kakvo umetničko bogatsvo sobom doneo, ne može da zauzme mesto svog skromnijeg kolege, domaćeg umetnika. On je danas tu, sutra nije. Retko kada je strani umetnik za zemlju u kojoj koncertira vezan trajnijim i dubljim vezama. Domaći umetnik je za zemlju u kojoj živi, za narod za koga radi vezan neraskidivim i dubokim nitima. On je tu, sa svojim narodom, uvek i svugde, u dobru i zlu. Strani umetnik, nađe li na drugom mestu pogodnije i rentabilnije tržište, mimoići će nas kao da nikad nije tu ni bio, i njegova umetnost ostaće da živi među nama samo kao zračak uspomene.

Stoga je odnos javnosti prema domaćem umetniku ne lični odnos prema njemu kao pojedincu, već odnos prema domaćoj umetnosti i njenoj daljoj sudbini uopšte. I treba znati: dogod bude postojao taj negativni i nepoverljivi stav javnosti prema domaćoj umetnosti i njenim nosiocima, dotle mi ništa veće ni značajnije ne možemo imati i ne možemo očekivati. Pažnja, interes i ljubav sredine u kojoj rade prvi je uslov za dalji plodonosni rad naših domaćih umetnika. Sistematsko omogućavanje redovnog i češćeg izlaska pred javnost, poboljšanje radnih i životnih uslova našeg umetničkog kadra, doneće nove i neočekivane rezultate. A svaki i najmanji doprinos domaćeg umetnika je, s tim moramo biti načisto, prilog našoj domaćoj umetnosti i kulturi, kamen koji je za sva vremena uzidan u zgradu naše nacionalne kulture. A taj prilog često, i tu treba ispraviti predubeđenja, nije ni tako mali, ni tako beznačajan. On bi obećavao da bude još veći, značajniji, pa možda i vrlo veliki da sredina, svojom nemarnošću, svojom okrutnošću i nerazumevanjem ne preti da ga u razvoju uguši.

Kratke vesti iz inostranstva

Modiljani: Vajar Jakob Lipšic sa ženom

USPOMENE LIPŠICA O MODILJANIJU

10. juna je zatvorena u Njujorku retrospektivna izložba italijanskog slikara Modiljanija, koja je obišla nekoliko većih američkih gradova. Bilo je izloženo 51 slika, 53 crteža, akvarela i pastela i 8 skulptura.

Povodom te izložbe, skulptor Jakob Lipšic objavio je svoja sećanja na Modiljanija. Kad ga je upoznao, Modiljani se bavio skulpturom i u njegovom radu se osećao uticaj primitivne crnačke umetnosti. Modiljajnija je u to vreme privlačio i kubizam. Slikarstvu se posvetio tek 1915 godine, verovatno jer je vajarstvo loše uticalo na njegovo krhko zdravlje. Lipšic opisuje bedu u kojoj je živeo Modiljani u Parizu i teškoće koje je imao da se afirmira. Prvu izložbu mu je organizovao njegov prijatelj, poljski pesnik Zborovski, ali policija je izložbu zabranila, jer je Zborovski radi reklame izložio u izlogu galerije jedan akt koji je odveć privlačio publiku svojom golotinjom. Lipšic evocira i uspomene na Modiljanijeve ljubavi: na jednu studentkinju, s kojom je imao dete i koja ga je materinski negovala, ali koju je napustio iz ljubomore, i naročito na njegovu ženu Žan Ebitern, koja je s njime strpljivo podnosila sve teškoće, negovala ga u bolesti i koja je, kada je on umro 1920 godine, okončala svoj život bacivši se sa krova. Njen lik nalazimo na većini Modiljanijevih slika. Nju je slikao kao vitku ženu plavih očiju, duguljastog lica i plave kose. Lipšic veli da je Modiljani od svih prijatelja najviše voleo Sutina. Stoga su u Americi zajedno sa izložbom Modiljanija priređene i izložbe tog ruskog slikara.

TREĆI MEĐUNARODNI KONGRES UMETNIČKIH KRITIČARA

U organizaciji Međunarodnog udruženja umetničkih kritičara održaće se u Hagu i Amsterdamu od 2 do 10 jula o. g. treći međunarodni kongres umetničkih kritičara. U radnom pretsedništvu kongresa nalaze se Pol Firens (Belgija), kao pretsednik, zatim pretsednik holandske sekcije Udruženja Dr. G. Knutel, Rajmon Konjia (Francuska), J. Krespo de la Serna (Meksiko), Erik Njutn (Engleska), J. J. Svini (Amerika) i Lionelo Venturi (Italija). Prema pripremljenom programu na kongresu će biti rasmotreni profesionalni i estetski problemi. Stalni članovi udruženja, kao i drugi pozvani kritičari podneće referate o temama: »Odnosi između istorije umetnosti i umetničke kritike«, »Psihologija umetnosti«, »Organizacija savremenih izložbi«, »Autorsko pravo na reprodukcije umetničkih dela«, »Stvaralaštvo Van Goga pre 1886«, »Apstraktna umetnost i moderna arhitektura u Holandiji« i dr.

RETROSPEKTIVNA IZLOZBA GRAFIKE ŽAMA ANSORA

U Briselu se održava izložba grafike poznatog belgiskog slikara Žama Ansora (rođenog 1860 g.), na kojoj su izloženi gotovo svi njegovi grafički radovi. Izložba zapanjuje raznolikošću tema, bujnošću mašte i neobičnim kontrastima. Kritika ističe da njegovo delo znači prelaz između realizma XIX veka i lirski realizam savremenog slikarstva i da u izvesnoj meri prethodi i sirealizmu.

U grafici Ansor izbegava tvrdoću kontrasta crno-belo da bi lakim i nervoznim potezima prikazao fluidnost atmosfere i sjaj svetlosti, tako da njegova grafika deluje kao slika u boji.

MONOGRAFIJA O SUTINU

Monro Hviler objavio je u Njujorku jednu od najpotpunijih monografija o slikaru Sutinu. U knjizi se daje temeljita analiza radova tog slikara, koga mnogi stavljaju u isti red sa Pikasom. Hviler, za razliku od ostalih kritičara, pronalazi u slikarskom delu Sutina osetljiv uticaj italijanskog slikarstva, naročito Tintoreta, kao i El Greka.

»ODAVDE DO BESKONAČNOSTI« ROMAN DŽEMSA DŽONSA

Nedavno je u Americi roman »Odavde do beskonačnosti« od mladog američkog pisca Džemsa Džonsa, doživeo veliki uspeh i izazvao mnoštvo kritičkih napisa u raznim američkim književnim listovima i časopisima.

»SMRT TRGOVAČKOG PUTNIKA« OD ARTURA MILERA

Pozorišni komad »Smrt trgovačkog putnika« od savremenog američkog dramskog pisca Artura Milera prikazuje se sa velikim uspehom na mnogim scenama Amerike. Ovaj komad obrađuje život i tragediju običnog čoveka Vili Lomana, trgovačkog putnika. U martovskom broju američkog pozorišnog časopisa »Tietr arts« objavljen je jedan odlomak Milerovog predgovora za ovaj komad, koji je u pomenutom broju u celosti objavljen, u kome autor između ostalog kaže: »... U naše doba napisane su mnoge tragedije... Ja verujem da je običan čovek povod za tragediju u onom najvišem smislu u kome su pisane tragedij· kraljeva«.

(Rad Save Nikolića)

SERGEJ PROKOFJEV I NJEGOV DVOJNIK

Tu skoro moskovska štampa je obavestila čitaoce da je kompozitor Sergej Prokofjev ušao u šezdeset prvu godinu života i, istovremeno, u novu, pobedonosnu etapu borbe protiv — vlastitog formalizma.

List »Sovjetska umetnost« reagirao je na Prokofljevljevu šezdesetogodišnjicu člankom I. Popova koji, u suštini, prikazuje čitavo stvaralaštvo toga kompozitora kao neku vrstu žestoke i skoro neprekidne borbe između dva Sergeja Sergejeviča. Jedan bi po svaku cenu (pa i po cenu odricanja od vlastite stvaralačke individualnosti, što Popov, razume se, ne kaže) hteo da prihvati rukovodnu i spasonosnu direktivu odozgo i da u korenu satre svoju pogibeljnu privrženost »dekadentnoj modernističkoj umetnosti«, dok drugi tvrdoglavo insistira upravo na tim »formalističkim oduševljenjima« i »usiljenosti i neprirodnosti«.

Moskovska ozvaničena kritika danas trpa u formalističku vreću sve što se idejno i oblikovno kosi s naređenjima sadržanim u raznim »istoriskim dokumentima«, tj. rezolucijama, člancima »Pravde« i sličnim materijalima. Tim putem ide i Popov. Za njega ne postoji nikakva razlika između nezdravih pojava formalizma kao takvog i celokupne zapadne muzičke umetnosti, koja je, nesumnjivo, uticala na Prokofjeva. Tu je došao do izraza pragmatistički postupak moskovskog propagandiste, koji ni najmanje nije zabrinut time što su u njegovom izlaganju grubo i neprirodspojene različite stvari.

Prema Popovljevom članku, dva Prokofjeva decenijama se nose i pregone. Čas nadjača onaj smerni Prokofjev koji je napamet naučio »istoriski dokument« o Muradelijevoj operi »Veliko prijateljstvo« i prosto izgara od antiformalističkog zanosa, čas, opet, formalista Prokofjev pritera uza zid svog dvojnika i, držeći ga za gušu, komponuje na formalističkim pozicijama.

Razume se, u stvaralaštvu svakog umetnika mogu postojati, i često postoje, periodi kolebanja i unutrašnjih konflikata, ali Popovljev članak, kao odraz revizionističko-pragmatičkog stava prema umetnosti, skroz izvitopereno i pravolinijski, prikazuje stvaralaštvo Sergeja Prokofjeva, prelazeći preko bitnih obeležja toga stvaralaštva i uzdižući opuse napisane samo zato što je pritisak bio isuviše jak. Raspravljanje o Prokofjevljevom delu svedeno je u članku I. Popova na nizanje vulgarno-primitivističkih, neubedljivih i praznih rečenica, u kojima je, kao jedan od najznačajnijih kompozitorovih uspeha, istaknut njegov oratorijum »Na braniku mira«. Nije ni čudo: to delo, komponovano prošle godine, zaštićeno je od zamerki samom svojom temom, samom činjenicom svoga uključenja u sovjetsku »ofanzivu mira«. Iz sličnog propagandnog razloga Popov hvali i »Zdravicu« koju je Sergej Prokofjev komponovao u svoje vreme povodom Staljinove 60-godišnjice života.

Nemoguće je izvući iz Popovljeva članka ništa što bi bar u najskromnijoj meri ličilo na ozbiljan zaključak o dobrim i negativnim stranama Prokofjevljeva stvaralaštva. Čitalac koji ne zna da li je Prokofjev zaista sklon formalizmu, onom pravom formalizmu, neće ništa saznati od Popova, toliko pre što autor članka, kao i slični autori, ne piše o umetniku i njegovom delu, već, u krajnjoj liniji, — o blagodetnim direktivama tobož kadrim da prevedu svaku sovjetsku umetničku dušu u Ždanovljevu veru.

Pre nego što je, po Popovu, konačno preveden, Prokofjev je komponovao operu »Rat i mir«, za koju se inspirisao Tolstojevim romanom. »Nažalost, kaže člankopisac, naši muzički kritičari ne samo što nisu ukazali kompozitoru na promašenost i pogibeljnost njegovih idejnih težnji, već su ga, naprotiv, na sve načine hrabrili u njegovim formalističkim oduševljenjima.

Kritika je, dakle, bila podbacila, ali je, srećom po Prokofjeva i celokupno sovjetsko muzičko stvaralaštvo, jedinospasavajući muzički kritičar uzeo reč u tom presudnom trenutku i samopregorno se posvetio spasavanju muzike. Već četiri godine on spasava sovjetske kompozitore od njih samih, od njihova odnosa prema muzičkom stvaralaštvu. Međutim, sudeći po skorašnjem slučaju s operom Hermana onaj Prokofjev »formalista« podmuklo jedinospasavajućega i sveznajućega ima još poduže da traje, pored svih izjava poslušnosti.

Da se vratimo Prokofjevu ili, tačnije, ozvaničenoj verziji o Prokofjevljevom delu objavljenoj u listu »Sovjetska umetnost«.

Pošto je jedini ovlašćeni muzički kritičar, kome je ime SKP(b), ukazao Prokofjevu na njegove zablude, kompozitor se preporodio, kako kaže glasnik ozvaničene verzije I. Popov, koji zatim saopštava: »Duboko, svim srcem osetivši mudrost uputstava Partije, uvidevši greške u svome stvaralaštvu, Prokofjev se njemu svojstvenom energijom i strašću prihvatio stvaranja novih dela«. Tako je nastala opera »Povest o pravom čoveku«. Biće da se onaj Prkofjev »formalista« podmuklo mešao u posao dobronamernog i, kako Popov tvrdi, ždanovski raspoloženog Prokofjeva. Zato je povodom opere »Povest o pravom čoveku« došlo do ponovne intervencije s nadležnog kritičarskog mesta, koje se u Popovljevom članku ovog puta pojavljuje pod veoma providnim pseudonimom »muzička javnost«.

Novi prekori Prokofjevu urodili su revizionističko-propagandističkim plodom u vidu već pomenutog oratorijuma »Na braniku mira«. Nezavisno od tematskog i muzičkog obeležja toga oratorijuma, valja priznati da je njegov naslov u skladu s okolnostima pod kojima je komponovan: pišući takva dela Prokofjev zacelo nastoji da time odbrani svoj lični mir od juriša vladajuće birokratije koja sebe zove kritikom, da ga odbrani barem u onim skromnim granicama u kojima jedan sovjetski kompozitor može ostati.

Kao i toliki drugi, Prokofjev plaća za taj relativni mir skupu, vrlo skupu cenu potčinjavanja revizionističkoj praksi u oblasti umetnosti, cenu prihvatanja pragmatističkih naređenja, cenu prividnog pokajništva.

Staljinovo mišljenje o operi Hermana Žukovskog »Od sveg srca«, razrađeno u članku moskovske »Pravde«, doprinelo je naglom porastu broja takvih pokajnika. Na sednici Komiteta za umetnost, članova sekretarijata Saveza sovjetskih kompozitora i pretstavnika moskovskog Velikog opersko-baletskog pozorišta (koje je sredinom aprila doživelo gromovničku posetu neprevaziđenog i ustvari jedinog sovjetskog kritičara) potekla je čitava bujica pokajničkih izjava.

Zamenik pretsednika Komiteta za umetnost Anjisimov priznao je da se ta ustanova oglušila o »istoriisku« odluku CK SKP(b) o Muradelijevoj operi. Komitet za umetnost slabo je rukovodio Velikim pozorištem, što je krivica već smenjenog pretsednika Lebedjeva. On je potpao pod štetan uticaj direktora Velikog pozorišta Solodovnjikova koji je takođe otstranjen. Nije utvrđeno pod čijim se štetnim uticajem nalazio bivši šef Glavne uprave opersko-baletskih pozorišta Gorjainov, ali ni on nije prošao na sednici bolje nego Lebedjev. Posle niza napada, koji su ustvari pretstavljali »konkretnu razradu« članka moskovske »Pravde«, počeli su se javljati, jedan za drugim, pokajnici: prvo Lebedjev, a zatim članovi sekretarijata Saveza sovjetskih kompozitora, Solodovnjikov, autor libreta inkriminisane opere Kovaljenkov i, naposletku, eks-laureat Staljinove nagrade kompozitor Žukovski.

U opširnom izveštaju s te sednice, jedne u čitavom nizu sličnih, list »Sovjetska umetnost« nalazi da se pokajnici zasad nisu dovoljno skrušeno i ponizno pokajali.

Pod surovim i stalnim pritiskom na sovjetske kompozitore mogu se pisati, i obavezno se pišu, oratorijumi u čast takozvane »ofanzive mira« i kantate o Staljinu, dok za stvaranje operskih dela velike i trajne vrednosti ne postoje nikakvi uslovi. Ali list »Sovjetska umetnost« nije ni najmanje sklon da tu činjenicu uzme u obzir — i svečano poziva novo rukovodstvo Komiteta za umetnost da posveti punu pažnju (valjda putem administrativnih mera) stvaranju »sovjetske operske klasike«.

Milan ZARIĆ

(Rad Save Nikolića)

BUGARSKA KROZ NAOČARE GOSPODINA ZASLAVSKOG

Štampa moskovskih hegemonista interesuje se s vremena na vreme i za život u podunavskoj guberniji, to jest u »narodnoj« republici Bugarskoj. Posećuju je čak i novinari tipa Zaslavskog. I ne samo što je posećuju, nego je i tako opisuju kao da se Bugarska pretvorila u rajski vrt, gde se »romantičarska delatnost javlja kao neizbežna crta socijalističkog stvaralačkog rada«. Časopis »Novoje vremja« u broju 14 objavljuje »Utiske iz Bugarske« gospodina Zaslavskog. Vredno je zaustaviti se malo na tim utiscima da bi smo videli kako se sovjetski novinari prilagođavaju današnjoj politici Kremlja.

Gospodin Zaslavski je praktičan čovek. Njemu nije potrebno da uloži mnogo truda da bi upoznao istoriju i današnje stanje bugarskog naroda. On, kao neki indiski fakir, u stanju je »da upozna neke karakteristične crte novog života Bugara ne napuštajući hotel.« »Ova se slika dopunjava šetnjama prestoničkim ulicama i trgovima...«

Šta li je mogao da vidi gospodin Zaslavski iz svojih apartmana u hotelu »Bigaria« i na sofiskim trgovima i ulicama?

U svom pesničkom raspoloženju on vidi prvo hotel »Bigaria« (u kome je otseo) kao krupno kapitalističko preduzeće koje se u prošlosti zvalo »Imperijal«. On vidi, dalje, kako se po sobama tog hotela šetaju pretstavnici kapitalističkih država, na prvom mestu Amerike. On zamišlja kako je ovde, u ovim prostorijama, Bugarska rasprodavana na malo i na veliko. Ona nije mogla čak ni da misli na svoju ekonomsku nezavisnost. Njoj nije dozvoljavano da ima čak i svoju industriju. Ona je bila samo dostavljač sirovina za imperijalističke države. Ona je bila tržište za američku, englesku i nemačku robu... Ali ova epoha, teši svoje čitaoce gospodin Zaslavski, otišla je u nepovrat. A da li znate kraj ove epohe? Ona se završila, prema podacima gospodina Zaslavskog, u momentu kada je hotel postao državno preduzeće i prekršten od »Imperijala« u »Bigariu«. Koliko li će se smejati bugarski čitaoci časopisa »Novoje vremja« ovom neznanju gospodina Zaslavskog.

Ali da pređemo dalje i da vidimo šta se dešava sa hotelom »Imperijal«, koji je prekršten od Zaslavskog u »Bigaria«.

Sada, kaže gospodin Zaslavski, u ovim prostorijama čuju se samo pesme, smeh i veselje. Ovde otsedaju stalno delegacije. Evo jedne povodom Kongresa bugarske omladine, evo druge povodom Kongresa bugarsko-sovjetskog prijateljstva, evo treće — kolhoznika iz Azerbejdžana, evo četvrte — nemačkih gimnastičara itd. itd.

I pošto je gospodin Zaslavski za vreme čitavog svog boravka u Sofiji bio u prijateljskom društvu tih delegacija, on je dobio »kosmopolitsko raspoloženje«. Međunarodni momenti, uzvikuje patetično Zaslavski, veoma su jaki u životu savremene Bugarske. Ali ovi momenti, nastavlja on, sasvim su drukčiji nego što su bili kada se hotel »Bigaria« zvao »Imperijal«. Sofija danas nije »konjušnica za kapitalističku Evropu, niti pak duboka provincija za anglo-američku buržoaziju. Sofija je danas živa prestonica na velikom putu narodnih demokratija, grad za međunarodne sastanke radnika novog sveta, centar slobodne i nezavisne zemlje«.

Da bi bio, možda, još konkretniji pred svojim gospodarima iz Moskve, Zaslavski nije zaboravio po običaju da opsuje i Jugoslaviju. U njoj je glad, besposlica — u Bugarskoj teče med i mleko. Jugosloveni su se prodali Amerikancima, oni ne mogu čak da misle za svoju, nezavisnu ekonomsku politiku, dok, obrnuto, Bugarska može da proizvodi za sebe samu sve, sve što joj je potrebno, ili da ga dobije od svojih suseda na načelima uzajamne pomoći i nove privredne politike...

Iz gore izloženog vidi se da je gospodin Zaslavski morao da napne svom snagom maštu da bi udovoljio ukusu svojih moskovskih gospodara, koji sada nameću svoju hegemonističku politiku svojim satelitima i koji su u žustroj raspravi sa američkim i engleskim kapitalistima oko podele sveta. Zbog toga gospodin Zaslavski falsifikuje i istoriju i današnje stanje bugarskog naroda.

Tačno je, gospodine Zaslavski, da je Bugarska u prošlosti bila rasprodavana od domaćih i inostranih kapitalista. U ovoj rasprodaji najviše je učestvovala »matuška Rusija«. Ali uprkos toga bugarski narod ne samo što je mislio, već se i borio uporno za svoju političku i ekonomsku nezavisnost. Jednom protiv turskog ropstva, drugi put protiv ruskog carizma, treći put protiv nemačkog imperijalizma, a sada... protiv »sovjetskog« varvarstva i divljaštva. Ove borbe su kalile, i sada kale, revolucionarno-napredni duh Bugarina. Ove borbe su izgradile plejadu bugarskih revolucionara. Ove borbe su osnov svih progresivnih strujanja u Bugarskoj, uključujući i Bugarsku komunističku partiju, koja je igrala značajnu ulogu u odbrani nezavisnosti zemlje. I ako je danas BKP pretvorena u poslušno oruđe Kremlja, to ne znači da je borba prestala i da su se bugarske napredne snage pomirile sa današnjim stanjem u zemlji.

Ako je gospodin Zaslavski želeo da bude pošten prema sebi i prema međunarodnom radničkom pokretu, kome pretenduje da služi, on je morao da sluša ne pesme i smeh koji se ori danas u hotelu »Bigaria«, već patnje bugarskih radnika i seljaka. Zaista, Bugarska nije »konjušnica za kapitalističku Evropu, niti pak duboka provincija za anglo-američku buržoaziju«, ali je zato još nešto gore. Danas je ona jedan veliki zatvor u kome su i radnici, i seljaci i radna inteligencija podvrgnuti takvom despotskom i eksploatatorskom režimu kakav nije zabeležen u istoriji zemlje.

Ivan PIPEROV

Ž. A. SPASIĆ

Radosne vesti

Proleće naseli dom,
i mlade želje, nove,
u srcu ćućore mom.

Tuga skupila skute:
tužaljki nema više,
za navek one ćute.

Radost biserje kruni,
pregršti moje puni,
i dugom spliće kose.

Pa sreću misli snuju,
slobodu, ljubav kuju,
i radost, radost nose.

MIRKO VUJAČIĆ

I M E

Bilo mi je svejedno hoće li me ostaviti pod voltovima tamnim, koji ne poznaju sunca ni svijetla ili će me utjerat u bodljikavu ogradu gdje se od vrućine ludi, više logorska prašina, tabana bos i do pola nag u težnji da se što više uzme sunca ne bi li tijelo izdržalo zatvorske ledenice i ćelije, koji se ni na koji način ne mogu izbjeći. Ta ravnodušnost začudila me je i pokušao sam da joj stanem u trag, ali je misao usahla i zamrla, pa sam se i toga odrekao.

Lanci mi kolju zglobove; oni zvone na mojim rukama, škrgućući kao zubi u groznici bola. Nekud stalno zanosim glavu, dižem oči i skrećem pogled od lanaca — od njih me hvata jeza i stid! A oni su nekako vješto skovani — zamislite, u čovjeka se našlo mašte i za ovo najkukavičkije oružje — dupli su, imaju oštre obodnjake, moram ih maziti da me ne bi ljuće klali.

Ja mrzim crnu boju, možda je mrzim izuzetno, ali nijesam moje oči mogao poštedet od nje: sve žene u mom kraju nose crninu, takvo ruho ratovi su im obukli, i popove sam zamrzio u crnim, dugačkim mantijama: rano su mi strah od boga ulili, sve su mrtve iz zavičaja ispratili, i čak mi se jedno vrijeme činilo da ljudi umiru da bi oni imali posla, ispraćajući bogu grešnike. Oni su i mog oca ispratili, ni dužna ni kriva, prije vremena, i tada mi rekli da ne valja plakati »pošto je božje pravo da ga uzme onako kako ga je dao«. Mrzim i gavranove, jer svoj glas miješaju s lelecima, nigdje ne počivaju osim po bojištima, goste se krvlju i očima što su proljeća i žene gledale! Pa su i ovi moji lanci napravljeni u tom tonu. Po njima je nekakav majstor u Rimu ili Firenci, — ko zna gdje od surog grebena Apenina do tihe, tople Sicilije o kojoj imam pretstavu da vječito raste i cvjeta pod pitomim nebom Mediteranskim, — navukao crnu kalamidu. A ko zna koliko je do sada u njima ruku ceptilo; možda su od krvi zarđale, jer ovaj metal od krvi jako i osjetno rđa. Zanosim glavu da ih ne vidim, a stražar me gleda ravnodušno, katkad malo radoznalo i začuđeno, misli da sam poludio od straha za životom. Da li su od uvijek stražari malo znali, a još manje mislili? Kako to nije lijepo. Oni samo čuvaju nešto što im se naredi. Zašto su takvi stražari?

U mojoj uobrazilji kreče se čitava povorka ruku, a ja te ruke tako jasno vidim: mlade i stare, slabe i nježne, muskulozne i jake, vitke i lijepe — i ništa ne vidim sem ruke! Čak su mi malo i dodijale: traže me, mole i plaču. A kako kad očiju nemaju! To su te iste ruke koje su prošle kroz ljute beočuge ovih lanaca koji mi ruke stežu i od kojih ne mogu da ih poznam. Slutim da je neki od mojih milih i znanih vezan tim lancima, jer ovog proljeća svi su putevi oglunuli od silnih zveketa lanaca. To je jedina muzika moga kraja, u kojoj su i moji jedan akord na umornom putu naše partizanije! Čij li će ruke zamijenit ove moje dvije mučenice? — htio bih da znam, a to mi ništa ne treba. Zašto me bole te ruke koje, možda, nikad nijesam vidio, zašto? — A kako zašto kad sam radi tih zelenih bolova dospio pred vrata ovog volta ispod kojeg mi, po svoj prilici, izlaza nema osim u jedno podmuklo i ćudljivo svanuće što se kao vješt lopov prikrada danu noseći sa sobom neizvjesnosti i bolove, puške navijene i mrtve. Na pustopoljini nečijoj, davno zapuštenoj i zaboravljenoj, na kojoj ne raste nikakvo cvijeće, samo glog i kukurijek ispod kojih se zmije i gušteri sunčaju?...

Moj seljački rod siromašan znanjem i imanjem nestajao je i nestajao od Njegoša Planine do Bijele Gore. Moji su stari znali pročitat samo »čitulju« — i to je sve, a ja sam prvi zapisan u njoj kome je zapalo da osvoji trideset slova. Za Dantea nikad nijesam čuo, a njegov stih »Lasciate ogni speranza voi ch'entrate« — (Ostavite svaku nadu vi koji ulazite) zapisan crnom kredom na sivom zidu iznad vrata moje samice, koja me čeka prazna i spremna — u meni je izazvao strah i radoznalost. Zašto je izgnani pjesnik iz Petrove Kapije na pijaci San Martina ostavio ovaj stih, koji skoro punih sedam vijekova nalazi obilatu primjenu na veliku žalost čovjeka, u ime čijeg su kulta već presušili sve tintarnice pišući u slavu njegove dobrote, koja je danas toliko nestabilna kao latica mliječara u svrdlu ljetnog vihora?

Ušao sam u siv prostor samice. Šta sam osjećao kad je brava zaškripala i kad su gvozdena mandala tupo zazvečala na vratima? — stara je i poznata stvar, koliko tamnice i utamničeni, pa čemu to ponavljati. Samo me je do bola uvrijedila mrtva ravnodušnost tamničara koji je ovaj posao izveo. On je to uradio kao kad čovjek cipelu obuva ili čini neobaveznu šetnju — tek nešto obično ispod običnoga.

Do beznađežnosti me je uplašio taj mali prostor, ta slijepa mrtvačnica za žive. Od malena, dok još nijesam bio prohodao, mati me je u kolijevku uvezivala, klela i prigušivala guberom, a ja sam se đavolski dernjao, suzama i plačem iskupljivao slobodu, vukao se po travi, zurio u osunčane vidike pune mirisa i zelenila, često puta natrag vraćao sve tijelo modro od peckotina pčela i osova — a tako sam silno rastao! Kad sam se dohvatio nogu, zatvarali su me u kuću sa mačkama i govorili: »Sada će ti majka doć i donijet ti šarenu laž, dome moj«. A ja sam, uvijek varan, rano naučio lukavstvo i provaljivao rupu na krovu, samo da se pustim u seljačku širinu zavičajnu, da trčim po vjetrometinama i gledam kako koze brste, orlovi šestare nad zavičajem i svojim kliktanjem vabe srce i dušu nekud u širinu, u prostore, za njihovim sabljastim krilima što rastu gore u zraku, čista i lijepa!

Šta ću sada u toj grozi mraka: tu je krov visok, jak i neprobojan, za mnom zatvorena teška samička vrata.

Ja sam se uvijek plašio samoće. Samoća — to je java umiranja!

Tako sam umoran da bih najrađe na sve zaboravio. Već dvadeset godina tijelo mučim tamnicom, budakom i ralom — i ono se otvoreno pobunilo i traži počivanje i spokojstvo, a ja mu ga ne mogu dati. Moja čuturica — partizanka, sva izranjavana i izlupana zazvoni na hladnom betonu. Pokrih je torbom što još miriše na razne gorske trave i nedopečeni ječmeni hljeb. Htio bih da zaspim, ali san me neće — negdje u grudima ostao kuršum pa se oko njega rana zapalila. Pokušam da ga napipam. Gluposti, šta ja tu mogu! I ponovo se smirim — neka rana čini svoje.

Ipak sam zaspao duboko i teško, a kad sam se razbudio uzdahnuo sam za iščezlim snovima. Moji seljani kose, iza vitkih, oštrih i svijetlih kosa padaju dugi otkosi uzrudjele trave. Kosbaša rasijeca zelene livade, ugrezao u rosu do koljena, a planinka, udovica Spasenija, krhak kihot pun zdravlja i radosti ostavila je po otkosima. Nekad sam se jedva uzdržao da za njom ne poludim, za dva titrava pitoma luka obrva njenih, za očima ispod njih što luduju od ljubavi, za smijehom njenim, od koga sam se tako rano i ozbiljno razbolio! Sad su me ostavile i te slatke, mile bolesti. Htio sam da se izgubim s njom u svijet, ali me je majka kletvama pretekla — zato je i do danas moje srce ostalo sičijavo i ozlijeđeno.

Sad sam se sasvim razbolio od tih snova, a mrak u samici. Tu mi oči ništa nijesu potrebne i ja ih uzalud široko otvaram. Sad mi je krivo što oči u mraku ne vide. A šta bih ja tu i mogao vidjeti osim dva metra memljiva zida i komad zarđale brave. Možda je bolje što je mrak.

Stražar pred vratima hrče — po tome sam ustanovio da je duboka noć. Nekakvi mjedeni zvukovi kaplju u moj sluh i te kapi zvukova noćas tako volim! Da je sat, nije, — jer ovdje nema sata. Ne znam ni otkuda dolaze ti zvukovi tako mili i melemni, jer još nijesam uspio da odredim orijentaciju. Kad su zvukovi utihnuli, osjetio sam bolove gluhe jeze, pa sam čuturicom počeo da udaram o gvozdena vrata, po taktu, u melodiji neke pjesme davno zaboravljene. To mi se jako sviđalo. Udarao sam sve jače i jače i probudio stražara koji nikakve praktične potrebe nema tu da stoji. Možda on to i sam zna pa je zato tvrdo zaspao.

Che fai?! — najzad je rekao stražar vani. Zijevao je i nekoliko puta zaškripao cokulama po betonu.

Ja sam još uvijek zveckao čuturicom o vrata, mijenjao ariju i zabav-

„JEGOR BULIČOV“ NA SCENI JUGOSLOVENSKOG DRAMSKOG POZORIŠTA

Ima pretstava, a one su vrlo retke, o kojima je teško, skoro nemoguće govoriti uobičajenom terminologijom kojom se služimo pri ocenjivanju pozorišnih pretstava. Ima pretstava čije je dejstvo na gledaoca tako silno i potresno, da se uobičajena analiza čini konvencionalnom i nedovoljnom da se izrazi celi svet ideja, celi svet misli i emocija, koje je pozorišna pretstava pokrenula u gledaocu. »Jegor Buličov« je nesumnjivo takva pretstava. Ova pretstava, koja znači visoki stvaralački domet na razvojnom putu Jugoslovenskog dramskog pozorišta, iznela je pred beogradsku publiku visoke kvalitete gorkijevske dramaturgije i dala odgovor na mnoge probleme koji se nameću pri postavljanju dramskih dela Maksima Gorkog.

Kolektiv Jugoslovenskog dramskog pozorišta, na čelu sa Matom Miloševićem kao rediteljem, uspeo je da se probije kroz niz teškoća koje nameće struktura Gorkijeve drame i da iznese veliku istinu o ljudima i društvu koje je pesnik naslikao u »Jegoru Buličovu«.

Društvena problematika »Jegora Buličova«, rušenje i agonija kapitalističkog društva u danima uoči Februarske revolucije, izneta je u pretstavi sa idejnom stvarnošću kojom su prožeti i režija i glumačka ostvarenja.

Služeći se savremenim režiskim jezikom, tretirajući realistički fakturu dela i njegove likove, režija Mate Miloševića je podigla izvođenje na visinu misaone romantike koja je snažno i emocionalno prenela na gledaoce bogat sadržaj ove drame.

U svim svojim komponentama: u određivanju funkcija pojedinih likova i u njihovoj karakterizaciji, u donošenju sredine i atmosfere, u sprovođenju osnovne ideje dela, u oblikovanju mizanscena, u ritmičkoj kompoziciji — režija je besprekorna.

Usmerenost i doslednost režiskih rešenja, u kojima kipi puna, do kraja iskazana misao, daleko je od takozvane »paravanske« istine iza koje mnogi reditelji kriju svoju mucavost i stvaralačku nemoć.

U režiji Mate Miloševića sve je potčinjeno glumcu. Čovek je u prvom planu, a režiska sredstva su samo pomoć da lik dobije puni izraz i svoje pravo mesto u sklopu drame. Kroz režiju se oseća proces odabiranja: ostavljeno je samo ono što je na liniji osnovne ideje pretstave. Režiskih opterećenja nema nigde osim u sceni sa Propotejem, na kraju trećeg čina. Nervna napetost i maksimalna ekspresivnost te scene isuviše je ostavila traga u duši gledaoca da bi on sa punom koncentracijom mogao da se uživi u finale komada.

Teškoća koju nameće fragmentarnost drame, koju sam Gorki naziva »slikama u tri čina«, režiski je prebrođena; ogroman broj ulaza i izlaza i brza smena scena vešto su ukomponovani u celinu i imaju razumljiva i interesantna opravdanja. Svuda, gde mu je to autor dopuštao, reditelj je insistirao na kontrastima, što je pretstavi dalo gipku ritmičku liniju. Posle scena velikog misaonog i emocionalnog napona reditelj se uspešno služio štimunzima koji su delovali kao predah i bili most između čvornih scena drame.

Veliki dialozi drame (Buličov — Pavlin, Buličov — Melanija, Buličov — Šura) sagrađeni su neobično čvrsto. U gradiranju dijaloga režija se nije služila tonskim rešenjima. Sukobi ličnosti u tim dijalozima, solidno pripremljeni, izrastali su organski i dolazili do usijanja.

Bez jasno izraženog podteksta ličnosti drame »Jegor Buličov« i njihovi postupci ne bi bili razumljivi. Režija je izvukla jedan celi svet iz podteksta, jedan svet nedorečenih ali jasnih misli, jedan maskirani svet pobuda i htenja.

U režiji Mate Miloševića sjedinjuju se napori reditelja pedagoga i reditelja kreatora. Otstranivši iz igre glumaca lažnu teatralnost i lažnu patetiku, ali pri tom ne bežeći od ekspresivnosti, on je stvorio pretstavu snažne misli u kojoj zvuči nadahnuti patos gorkijevskog čovekoljublja.

Ne insistirajući na simbolici, kao što ni sam autor ne insistira, Mata Milošević je u svojoj režiji sproveo jasno

Milivoje Živanović u ulozi Jegora Buličova

dve linije. U odnosu na Buličova on je izneo u prvi plan njegovu žeđ za istinom, njegovu mučnu duševnu borbu. On je naznačio svetlu perspektivu onih kojima pripada budućnost, a s druge strane prema »drugima«, koji su pretstavnici raznih vidova lažnog buržoaskog društva sproveo je liniju lakog ali demaskirajućeg potsmeha.

Na pretstavi »Jegora Buličova« reditelj se ne nameće, ali on je prisutan, on stoji iza kreacija Milivoja Živanovića i Rahele Ferari i iza niza dobro pogođenih likova. Slivenost svih komponenata pretstave u jednu čvrstu celinu, izvrsna skupna igra ansambla, plod je jednog zamašnog režiskog poduhvata u kome mogu da se nađu sva najbolja stremljenja ovog izvanrednog pozorišnog kolektiva.

Scenograf Milenko Šerban je u svome dekoru izvrsno pogodio atmosferu Buličovljevog doma. Šerban je uspeo da dâ jedan neukus koji ne vređa oko i ne prigušuje glumce. Prva slika sa svojom sivom i konvencionalnom praznином je bila odličan okvir za ekspoziciju i finale komada. Dekor druge slike, koji pretstavlja salon u koji su se sjezdile stvari koje međusobom nemaju mnogo veze, izvrsno je dopunjavao atmosferu meteža; u tom dekoru sadržana je vizuelna ironija na jedan stalež u kome se isprepleo niz čudnih i nakaznih protivrečnosti.

Mira Glišić je uskladila svoje kostime sa dekorom Milenka Šerbana. Njeni kostimi potcrtavaju karaktere, a svojom kolorističkom diskretnošću ne skreću pažnju gledaoca.

Kroz interpretaciju Milivoja Živanovića lik Jegora Buličova postao nam je blizak i razumljiv. Lik Jegora Buličova, koga je Milivoje Živanović izneo sa zanosom, potresno i sa zadivljujućim majstorstvom, ne zaboravlja se i ne može da se zaboravi. Jednostavnim sredstvima, toplo i čovečno, on je izneo tragiku Jegora Buličova, njegovu žeđ za istinom, njegovu tugu za promašenim životom. Mučno traganje za istinom i gnevno raskrinkavanje laži koje se spliću oko njega, on je ostvario sa misaonim intenzitetom koji je gorkijevsku problematiku učinio pristupačnom i uzbudljivom. Doslednom realističkom metodom ličnost Jegora Buličova je glumački osvetljena sa svih strana. Glumac je otkrio pobude i htenja koja pokreću Jegora, njegov komplikovani unutarnji život. Mi Jegoru Milivoja Živanovića verujemo od početka do kraja. On je takav i drukčiji ne može da bude, upravo mi ne možemo drukčije da ga vidimo, jer je kreacija Milivoja Živanovića postala život sagledan u očima Gorkog, postala je jedna velika umetnička istina. Misao Živanovića glumca je prodorna, a emocija izvorna, istrgnuta iz života, plamena. Zahvaljujući tome, cela uloga organski prelazi na jedan romantični plan u kome živo bije damar gorkijevske poezije.

Posle Živanovićeve kreacije lik Ksenije koju je igrala Rahela Ferari bio je nazrelije i najmarkantnije glumačko dostignuće ove pretstave. U trećem činu Jegor kaže Kseniji: »Ti si kao ružan san.« I zaista, Ksenija Rahele Ferari provlačila se kroz Buličovljev dom kao ružan san. Donoseći reljefno karakteristike Ksenijinog lika: ograničenost, pohlepu, želju za ženjem — Rahela Ferari je uspela da donese i njenu ličnu dramu, dramu žene koja nikome nije potrebna, čiju je jedinu vrednost u životu pretstavljao novac koji joj je otac ostavio u nasleđe. Rahela Ferari ne ismeva svoju Kseniju, ona otkriva njenu tužnu bespomoćnost. Ksenija Rahele Ferari je potpun lik, sve je jasno i bez reči; u izgubljenom i rasejanom pogledu sadržan je celi život ove žene. Nagli prelazi iz jednog raspoloženja u drugo, čudno vijuganje Ksenijine zapretane svesti — sve je to našlo puni izraz i puno opravdanje u ovoj značajnoj kreaciji Rahele Ferari.

Žarku Mitroviću nije smetala smešna i donekle glupo naivna maska Trubača da nam ispriča tužnu povest o jednom čudnom stvorenju koje u svojoj izgubljenosti može da dâ odgovor na pitanja koja muče Jegora Buličova. U ovom ostvarenju se oseća emocionalni odnos glumca prema ulozi. Toplo, ljudski neposredno, sa mnogo razumevanja za Gavrilovu neobičnost, Žarko Mitrović crta finim sredstvima ovaj lik; smešno u njegovoj figuri je na visini najtananijeg Čehovljevog humora. Reditelj i glumac protumačili su ovaj lik na jedan originalan način; nije ih zavela komičnost ovog karaktera. Težeći da ostvare stvarnog čoveka a ne teatarsku figuru, oni su došli do jedne sadržajne tragikomike.

Dubravka Perić izrazito i bujno tumači Šuru. Ona je plastično, sa mnogo boja, dobro pronađenim glumačkim prilagođenjima okarakterisala ovu devojku koja je sva u traženju, koju raspinju slična pitanja i problemi kao i njenog oca Jegora. Dubravka Perić je pronašla dve Šure. Plahovitu Šuru koja se suprotstavlja okolini koju ne trpi i koja nju ne trpi, i Šuru punu dobrote i ljubavi prema onima koje voli i od kojih želi da sazna istinu. Ona se toliko sažalila sa karakterom, možda je i suviše zavolela Šurinu neobuzdanost, tako da je na primer u sceni sa Donatom u kojoj se otkriva njen intimni, stvarni unutarnji lik i suviše insistirala na oštrini i ljutini, koje su donekle delovale kao ćudljivost jedne razmažene devojke.

Veoma dosledno i precizno Ivica Tanhofer je izgradila lik Varvare. Politička ambicija, želja za vlašću, lukavost i perfidnost u trgovačkom poslovanju, ljubomora prema mužu, bezdušnost žene u kojoj je ostalo vrlo malo ljudskog — sve to izbija iz lika Varvare. Zasluga Ivice Tanhofer nije samo u tome što je izvukla sve komponente ovog složenog karaktera, ona je dala lik čije sive boje prerastaju u neku simboličnu plesan, plesan nakazne i opasne malograđanštine.

Branko Pleše igrajući Zvoncova imao je pred sobom težak problem. Trebalo je dati politički profil slatkorečivog kadeta, njegovo moralno bezkičmenjaštvo, dati čovjeka koji glumi i pred drugima i pred samim sobom. Glumac je uglavnom rešio te probleme i dao jednu čistu figuru čija se funkcija oseća od početka do kraja, ma da je na mahove Branko Pleše i suviše potcrtavao glumu Zvoncova, tako da se imao utisak da glumac ismeva ličnost koju kreira, ironično demonstrira da se vidi kako ona glumi.

Milan Ajvaz je dao lik Propoteja snažno i koloritno. Spoljni i unutarnji lik su u punom skladu, a transformacija je potpuna i organska. Ritam scene, koji ide do delirija, Ajvaz je savladao sa virtuoznošću.

Iva Jakšić u ulozi Baškina pokazao je svojstva dobrog karakternog glumca. On je uspeo da kroz ovaj lik otkrije jedan ćiftinski svet pohlepa i strahovanja za novcem, svet prljavih intriga, poslednji i najjadniji oblik ruskog kupčevstva. U većini scena Bačkin Ive Jakšića je ćifta uvučen u sebe, koji oprezno i tiho prede nit svojih lukavstava i podvala, dok se u nekim scenama (naročito scena sa Jegorom u drugom činu) suviše povodi za ritmom scene, donekle izneverava baški-

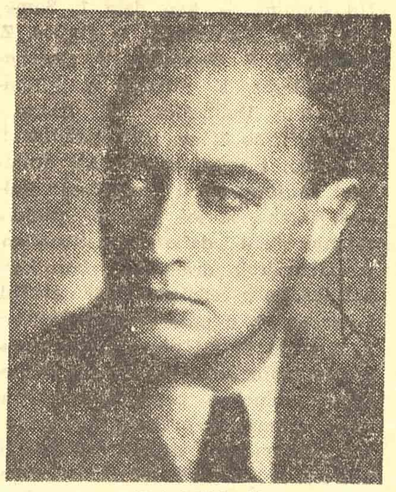

Mata Milošević

novski način opreznog razmišljanja i reagovanja.

Pavlin Viktora Starčića je studiozno obrađena uloga, ali bez onog obilja boja u karakterizaciji, koje ovaj umetnik inače u svojim realizacijama obično donosi. U scenama drugog i trećeg čina, Pavlin Viktora Starčića je daleko izrazitiji nego u sceni sa Jegorom u prvom činu, gde je Starčićev Pavlin u svojoj popovskoj demagogiji i taktiziranju i suviše diskretan.

U tumačenje Tjatina Marjan Lovrić je uneo topline i blagosti; njegov Tjatin je posmatrač koji hladno i mirno rezonuje o svojoj nemoći, a iza te prividne objektivnosti titra iskra ljudske dobrote.

Stevo Žigon je u lik Tjatina uneo nervnu misaonost inteligenta koji se muči na bespuću, koji je ogorčen na svoju inertnost, koji traži puta i načina da izađe iz začaranog kruga svoje skeptične misli.

Sonja Hleps je vrlo dobro, jednostavno i upečatljivo odigrala ulogu Jelisavete. Kroz frivolnost i koketeriju oseća se vešt trgovac i poslovni kompanjon industrijalca Dostigajeva.

Nada Gregorić je dala jedno lepo ostvarenje u ulozi Antonine. Iskrenost i tananost doživljaja, ukus i mera u donošenju Antoninine ekstravagancije karakterišu ovaj glumački rad.

Jakova Lapteva, mladoga revolucionara igrao je Zoran Ristanović vedro i spontano. Kroz humor i mladićko raspoloženje Ristanović je otkrio njegovu čvrstinu izbegavajući svaku političku deklarativnost.

Na reprizi Ljubomir Bogdanović, insistirajući više na zrelosti i ozbiljnosti Lapteva, doneo je jedan varijant toga lika koji više govori o političkoj određenosti Lapteva, a manje o njemu kao čoveku.

U igri Nevenke Mikulić (Melanija) ne oseća se puna harmonija između spoljneg i unutarnjeg lika. Spoljni lik, određen u svojoj oštrini i snazi kao da zahteva veću ubeđenost u ono što govori i radi Melanija. Izlivi crkvenog mračnjaštva i njene hrišćanske demagogije rešeni su na mnogim mestima isključivo verbalno. Crkvenopatetični i visokoparni način Melanijinog govora mogao bi da bude jedno od odličnih sredstava za karakterizaciju lika, ali pod uslovom da bude prožet istinskom scenskom strasnošću, a ne teatarskom emfazom koja ne deluje ubedljivo. Dobija se utisak da spoljna sredstva sa kojima se operisalo (glas, melodija reč, gest) nisu adekvatan izraz pobuda i htenja koja pokreću Melaniju. Poslovnost i proračunatost Melanije Nevenka Mikulić sprovodi dosledno i ubedljivo. Mesta u kojima ona nastupa kao trgovac najbolja su mesta ove uloge.

Iz malog, ali značajnog teksta koji je Gorki dao Dostigajevu Joža Rutić je znao da izvuče funkciju ovog lika koji pretstavlja finansiske krugove Rusije. Smeh kojim Dostigajev propraća svoje poslovne transakcije mestimično je delovao nametnuto, bolje reći artificijelno.

Bosiljka Boci, student Akademije za pozorišnu umetnost, imala je u ulozi služavke Glafire iskrenih i dobro pronađenih akcenata, mada su se u scenama sa Jegorom (na kraju prvog i u drugom činu) provukle intonacije nepotrebne plačevnosti i sentimentalnosti, koje su tuđe ovoj zdravoj seoskoj devojci.

Petar Slavenski i Mića Tatić doneli su lik površnog i lakomislenog Alekseja. U okviru jedne brze i prolazne scene oni su dosta dobro skicirali taj lik.

Šumara Donata su tumačili Joze Laurenčić i Dušan Stefanović u alternaciji. Kod Joze Laurenčića to je živ i razumljiv čovek, a kod Stefanovića prilično nejasna figura. On bi morao da se oslobodi igre za sebe i da uspostavi jasniji i određeniji odnos sa partnerima.

Ana Paranos u ulozi vračare delovala je privatno, i suviše patrijarhalno.

Mlađa Veselinović je doneo glupost Mokrousova izbegavši grotesku u koju vuče ova uloga.

Taisja Kapitaline Erić je neobično živa, sa dva tri poteza vešta ocrtana epizoda.

Aca Đorđević u okviru minimalnog teksta uspeo je da naznači karakter doktora.

Branko BELOVIĆ

GVIDO TARTALJA

Talasi

Svuda je prozračne boje
rasuo nestašni jun.

Zakiti travke i hvoje
i svaki busen i žbun.

Plovimo rekom nas dvoje
Talasi ljuškaju čun.

Srce i moje i tvoje
po jedan pehar je pun.

BELEŠKE

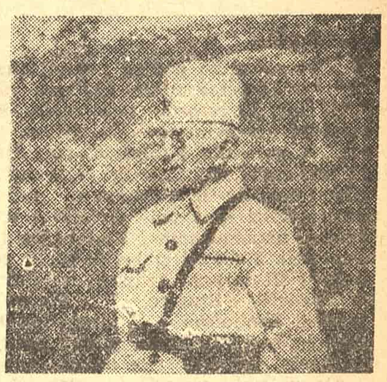

Vladimir Nazor

U SPOMEN PESNIKA VLADIMIRA NAZORA

Povodom dvogodišnjice smrti velikog hrvatskog pesnika i borca Vladimira Nazora održane su u Zagrebu dve književnokoncertne priredbe. Najpre je 10. juna održan književni matine, na kome je o Vladimiru Nazoru govorio književnik Vice Zaninović, a nakon toga su Vlasta Balen i članovi Hrvatskog narodnog kazališta Josip Marotti i Drago Krča recitovali oveći broj najkarakterističnijih pesama iz bogatog lirskog opusa Vladimira Nazora.

U utorak, 19. juna održalo je Radničko kulturno-umjetničko društvo »Vladimir Nazor« komemorativno veče posvećeno Vladimiru Nazoru. Posle referata o životu i radu pokojnog pesnika i borca sledio je kulturno-umetnički program, u kome su bile i recitacije Nazorovih pesama »Cvrčak«, »Razgovor s mrtvima« i »Radost«. U izvođenju tog programa sudelovali su muški pevački zbor društva, društveni komorni i pevači solisti i recitatori.

ZBORNIK KNJIŽEVNIKA HRVATSKE U CAST 10-GODISNJICE NARODNOG USTANKA

Državno izdavačko poduzeće Hrvatske »Zora« priprema zbornik literarnih radova o vremenskom periodu NOB od 1941 do svršetka rata 1945. Zamišljeno je, da u zborniku svojim radovima sudeluju svi aktivni i kvalitetni pisci, članovi Društva književnika Hrvatske, koji bi tako dali svoj prilog proslavi desetogodišnjice ustanka naših naroda. Pisci će svojim prilozima izraziti svoje doživljaje i uspomene u okupiranim gradovima i selima, borbu na kulturnom planu protiv fašista, doživljaje iz logora, partizanskih bolnica, štamparija, zbegova u inostranstvu itd. Ukratko, oni će nastojati da obuhvate najrazličitije manifestacije borbe i stradanja, kroz koje je prošao naš čovek u toku prošlog rata. Autorima je ostavljeno na volju da to izraze u najrazličitijim i za njih najprikladnijim oblicima, od najkraćeg lirskog zapisa u stihu i prozi, preko odlomaka iz dnevnika, romana, do većih proznih sastavaka, pripovedaka, odlomaka romana itd. Zbornika Hrvatske prema velikim danima narodnog ustanka i oslobodilačke borbe. Redakcija zbornika poverena je Marinu Franičeviću, Vladimiru Popoviću i Josipu Barkoviću. Zbornik će izaći najkasnije do Dana Republike, 29. novembra o. g.

GRADA ZA ISTORIJU BEOGRADA

Inicijativom IONO-a grada Beograda počeo je 1948 god. rad na istraživanju, prikupljanju i sređivanju građe za istoriju Beograda. Ovaj rad je poveren Seminaru za narodnu istoriju Beogradskog univerziteta.

Ogroman arhivski materijal o Beogradu, koji još nije objavljen, leži po raznim domaćim i stranim arhivama. Ono što je dosada objavljeno razbacano je po raznim zbirkama istoriskih izvora kod nas i na strani. Iz tih razloga nije dosada ni napisana istorija Beograda. IONO grada Beograda je uvideo nedostatak jedne isrcrpne istorije Beograda kao glavnog grada Jugoslavije, grada koji je uvek bio u centru značajnih istoriskih događaja, od antičkih vremena do danas i smatrao je za svoju dužnost da se u budućnosti takva istorija napiše.

Zbirka ovih arhivskih dokumenata koja će se publikovati u izdanju IONO-a nosiće opšti naziv: GRAĐA ZA ISTORIJU BEOGRADA i objavljivaće se po redu kako bude pripremljena za štampu.

Ovih dana izašla je iz štampe I knjiga ovog velikog zbornika dokumenata: DUBROVAČKA ARHIVSKA GRAĐA. Materijal je sabrao i sredio Dr Jorje Tadić, profesor opšte istorije Novog veka.

Ova knjiga sadrži dokumenta koja se odnose na vreme od 1521 do 1571 tj. od samog početka turske vladavine u Beogradu. Građa koja je u njoj objavljena odnosi se na dubrovačku trgovinu u Beogradu, koji postaje važan privredni centar u osvojenom turskom području i privlačna tačka za dubrovačke trgovce. Građa pruža obiman materijal za upoznavanje organizacije dubrovačke trgovine u Beogradu; ona pokazuje na koji se način trgovina obavlja, u kom obimu, od kakvog je značaja za privredni život Beograda, s jedne strane, i dubrovačke republike, s druge strane. Građa osvetljava ekonomski život Beograda polovinom XVI veka i pokazuje da je Beograd bio tako napredni trgvački centar da je omogućio pojavu niza trgovaca sa vrlo znatnim kapitalom.

Pokretanje ove zbirke dokumenata je značajan prilog u izučavanju istorije Beograda.

NAJNOVIJI BROJ »BIBLIOTEKARA«

Najnoviji broj »Bibliotekara« (poslednji za prošlu godinu) donosi priloge Slobodana Popovića (Prilog psihologiji čitalaca), Đorđa Pejanovića (Knjižnice u Bosni i Hercegovini), Dr. Vlaha Novakovića (Bogišićev arhiv), Dr. Milijana Mojaševića (Dve arhivske marginalije o Slovenima pod Austrijom), Milivoja V. Kneževića (Zbirka naših psevdonima, nastavak), Dr. Milana Kostića (Prilog Zbirci pseudonima), Đuze Radovića (Azbučni katalog), Milice Janićijević (Mikrokarte), Boga Pregelja (O metodici predavanja književnosti na bibliotekarskim tečajevima), Julije Šiškovića (Kroz izveštaje o radu narodnih knjižnica i Obavezna praksa učenika Srednje bibliotekarske škole), Vojislava Živkovića (Gradska narodna biblioteka u Kragujevcu), Milivoja Jovanovića (Nešto o ličnoj biblioteci Sterije Popovića), D. P. (Gradska biblioteka u Subotici), Irene Vujanac (Pravilan rad jedne sindikalne biblioteke), Jove Marjanovića (O našoj izdavačkoj delatnosti). U rubrici Pregled knjiga Ljubinka Jovanović, Stanka Kostić, Milimir Dražić, Zoran Stošić i Emil Popović prikazuju najnovije publikacije iz oblasti bibliotekarstva.

ljao se kao jogunasto dijete, a ta moja igra jako je razbješnjela čuvara, pa je sada upotrebljavao psovke višeg kalibra: madone i sinove božje, bogove i značajnije svece.

— Ajde spavaj. Nemaš potrebe da zijevaš. I ključanicu ste zapušili — da se u duh pretvorim, ne bih mogao pobjeći.

Soldat je jako tresnuo kundakom o vrata, nešto mi srdito i kratko naredio pa nastavio svoju dosadnu noćnu šetnju bez smisla i kraja, kao što je bez smisla i razloga i doputovao ovamo iz svoje pitome Italije da čuva moje samičko bdijenje.

Šta će taj mali veseli južnjak ovdje pod ovim surovim i oštrim nebom Montenegra? Probuđen mojim nemirom i natjeran noćnom dosadom na melodiju balade, tihim i južnjačkim tenorom zaromorio je nekakvu pjesmu. Niti je jecao, ni uzdisao — ali kroz ključanicu moje samice ušli su uzdasi i jecaji. To on ne pjeva već plače: možda za limunovima, možda za maslinama, za njegovim morem, jer sigurno pola diše na škrge. A sad je dospio ovdje, on obični žalosni soldat, da po cijelu noć pjesmom plače za južnim vjetrovima punim mirisa, za algama, za kućicom na obali, za ragacom, čija ga vizija progoni i danju i noću i koja za nekoliko stepena pijeteta, u njegovoj soldačkoj duši, stoji iznad kralja Italije i cara Etiopije!

— Do-veee biondina miaaa?...

Spopao me nekakav nemir, ustremljujem se ka vratima zaboravljajući da su trostruko zamandaljena: htio bih da rastuženog soldata čuturicom čuknem po glavi i da ga poučim kući da ide, da mu kažem kako je krivo i dospio ovamo, da će svoju soldačku dušu ispustiti pod surovim nebom moje domovine, svojom malenkošću zatvoriti jednu od bezbrojnih crnogorskih bogaza, i niko se neće naći da ga utješi u njegovim bolima i lelecima! U posljednjem pogledu njegovom ostaće komadić mrkog pejsaža i snježno, od mrazeva crveno nebo, — i to je sve!

— Do-veee biondina miaaa!... Leleče soldatska duša u dubini prelijepe cetinjske ljetne noći, ravna takt koraka beskrajnih po melodiji pjesme o bjondini radi koje svi soldati, kao i ovaj, čeznu i svoja maštanja pothranjuju pustom taštinom o povratku za koji izgleda nema!

Već deseti dan živim u ova dva gluva i memljiva metra prostora. Vrhom od kašike urižem crte na zidu da ne bih kalendar izgubio. Počeo sam od kraja da mi ne bi nestalo prostora. Što će mi te crte koje se ne daju vidjeti? Trudim se da mi crte budu što veće, jer dan škrto ulazi u moj stan. A šta bi jedan svijetli mlječni dan među ovim škrofuloznim zidovima, ušljivim i gubavim, sičijavim i nervoznim? Zar mu nije bolje tamo među jasikama što danju i noću nezajažljivo drhte, među lipama što rastu, samo rastu. Bolje mu je među rascvjetalim lipama i pčelama što ispod njih kaplju pjene od mirisa, među četama što su sa svakim razdanjem korak bliže moje tamnice, u bljesku čijeg oružja vidim sjajne i spasonosne vizije ključeva za jedne bijele dane. Ali na kojem prostoru zida treba da stoje kalendarske crte tih dana? Sada me muči ta crta, ah, muči, jer s čime preboljeti tolike samičke ure, čime ih zavarati, ispuniti i dokončati? Na svašta sam već mislio, pa kad mi se »ćupa« sasvim zamori i uskipi, udarim u šetnju? Samica je dugačka svega tri i po normalna koraka. Zašto nije četiri? Zašto uvijek onaj četvrti korak moram da kratim — a šta bi majstoru smetalo da je za toliko popustio? Opet sam našao jednu utjehu za moju zabavu: dala mi se prilika da vježbam matematiku koju sam tako svojski mrzio. Za deset dana mog samovanja obično sam četiri sata dnevno pravio šetnje. Upravo pravio sam okretanje u mjestu, a strah me je bio da pamet od toga ne izgubim. Svaki minut četrdeset koraka. Šezdeset puta četrdeset čini... pomnoženo sa četiri... sa, sa — ali šta da radim za ovo pola koraka — to spada u nekakve oblike koji mozak zamaraju, a ja to nemam računa da činim. I šta mi hoće ova računica, bezbrojnih jalovih koraka?

Jednog dana nekakav majstor provjeravao je samička vrata i dugo i teško udarao maljem iznad vratnica. Od snažnih udaraca zazvonila je i moja čuturica. Ne znam šta je majstor radio, tek je u sastavu gornje ivice vrata opao komadić kreča i u moju samicu mlazom je poteklo svijetlo. Da li je to majstor namjerno jako udarao, da li je nekad kao i ja tamnovao, poznaje li i on hljeb sužanjski koji na ukletoj zemlji rađa? Sad lako čitam kalendar i otkrivam mnoge neposznate tajne moje kuće, nepoznate sve do ovog bijelog štapina svijetla. Nijesam primijetio: sa mojim kalendarom ukršta se sitan red zareza — nešto izblijedio na tamno-sivom zidu. To je moj prethodnik samičar bilježio dane čame što ih ja bilježim sada. Ko li će doći poslije mene? Svaka sedma crta malo mu je jače naglašena — to su mu vjerovatno nedjelje. Ali šta će njemu nedjelje? Šta će mu to, budali jednoj! Zar njemu nije svaki dan jednak? Pa gdje su njegove nedjelje? Njegov kalendar još je prošaran kukama sličnim ćirilskom slovu »g«. Šta znače te kuke koje su neravnomjerno ucrtane na žalosnom kantaru ubitačne samičke čame? Možda je bilježio saslušanja i mučenja? Možda je zabilježio neke snove što su mu produžavali život? A ako bude nešto sasvim stoto, što ja ne bih mogao pogoditi kroz sve vrijeme mog samičkog bdijenja?

Danas sam izuzetno krepak i raspoložen radi ovog blijedog štapina svijetla. Osjećam svečanu atmosferu. Kako se po neki put čovjeku malo hoće, kako mu malo treba pa da se obraduje? Jedan možda nesvjestan udarac malja neznanog majstora — a toliko promjene! Danas se zabavljam i sa kalendarom moga prethodnika, i sa onim njegovim kukama i »nedjeljama«, i sa tamnim svodom zida išaranim pjegicama poput ugašenih, slijepih zvijezda na nebu mog tamnovanja, za koje mi niko zahvaliti neće, i ne treba! Toliko sam već tu, a nijesam znao za mnoga imena i inicijale što su ih kao zadnje spomene svoga postojanja ostavili mnogi mrtvi iza sebe. Ova su imena uzukrštana i ispletena čudno kao i sudbine onih koji su ih ostavili. Neka su sasvim izbljeđela ili pokrivena slovima onih koji su kasnije stigli, a neka su tako napisana da bi ih s mukom pročitali i oni koji su ih ostavili ovdje. Među njima ima čobana i studenata, ribara i zidara, a od svih ostaće najtrajnije ime nekakvog ciganina. Meha Suljića, dosta jasno i jako usječeno na sred gvozdene ploče vrata, samotno kao što je i sam cigo jadan, ko zna koliko samovao. Čudo jedno: u ovoj samici jedva je dozvoljeno imati kašiku od aluminiuma, pa kako je ciganin, i čime, u teška gvozdena vrata ukovao svoje ime? Možda je predosjećao da iz ove samice najčešće sele, ali samo do prve stanice — »majke zemlje«. Pa cigo, veli, pošto mu se možda ni groba neće znati, niti će se iko naći da mu kamen više glave posadi spomena radi, bolje da na tamničkim vratima utvrdi svoje ime da se zna kako je i on nekad živio! Slova je usjekao jednako u visinu, samo su mu po obličju nesrazmjerna: cigo ne razlikuje velika od malih, sve ih je pomiješao. Vidi se da je radio dugo i uporno, pažljivo i strasno, i po otiscima od kojih su slova sastavljena uočava se da je morao imati komadić čeličnog dleta koje je mučno načinjalo gvozdenu ploču, ali vješta ciganska ruka istrajala je i usjekla ime. Cigo se nije zadovoljio samo time: ime je uokvirio dvostrukim vijencom i sa njegove ivice po željeznoj tabli pustio nekakve ukrštene konce kao vriježe, znakove i cvjetiće koji su izgleda za njega imali svoj značaj i smisao.

Kako si ti, sirače sinji, Meho Suljiću, što ti po cijeli dan ime čitam i činiš mi dobro u ovom golemom i sporom odmicanju vremena kako si podnio ovu ukletu kuću, ti koji si toliko puteva prevalio, toliko cesta svojim ciganskim neumornim tabanima premjerio, toliko vranaca promijenio, krivo se zakleo, toliko trgovaca prevario i prevaren bio, toliko rijeka bijelih i vječnih pregazio, toliko žica na tamburici, uz radosti ciganske — za koje mjere nema — prekinuo! Grešniče i brate moj, ciganine, — kako si se privikao na cva tri i po svezana i grozničava koraka kod tolikih širina pustih i željnih čovjekove stope!? Kako si bolan, odbolovao onu malu čergicu što se kao zvijezda života neugasiva i skromna kreće od sela do sela, uvijek jednaka i radosna, puna djece i golotinje, plača i ćudljivog neba!? Kad sam bio mali radovao sam se vašim čekićima i ranjavim ragama, okićenim dječijim balavim bucmastim glavama i činilo mi se da vaši čergaški ognjevi putuju preko zemlje kao što zvijezde putuju, putuju sretni i neugasivi! A sad, cigo moj, strpi se i sa mnom zajedno, dok ti partizani s planina siđu ako i do sada nijesi petom zagrebao ledinu.

(Odlomak)

(Rad Save Nikolića)

DRAMSKI ZBORNIK

Izdaje „Polet", Sarajevo 1950

Već nekoliko godina pojavljuju se u izlozima naših knjižara razne povremene publikacije ispunjene člancima i člančićima o svim pozorišnim pitanjima pojavljuju se almanasi, dramski »zbornici«, izbor komada iz domaće i strane književnosti sa »komentarima« i »režiskim napomenama«. Kad bi se takva dela i članci pojavljivali u redakciji ili iz pera jednog Br. Gavele, Strocija, Stupice, R. Plaovića, jednog Tanhofera i Klajna, ona bi, razume se, zasluživala punu pažnju kulturne javnosti. Ta imena mnogo znače za našu pozorišnu umetnost, a njihovo dugogodišnje scensko iskustvo, pored posedovanja opštih znanja, bilo bi dovoljna garantija za kakvoću tih dela. Međutim, kad se na tom poslu susreće niz imena nepoznatih u književnom i umetničkom svetu sa spisima o glumi, o režiji, o maski, o tehnici scene, kad daju uputstva i savete amaterima i rukovodiocima amaterskih pozorišta naturajući im svoje izbore dramskih dela, onda se moramo zaustaviti pred tom pojavom i zapitati: ko su ti ljudi, odakle crpu svoja bilo teoriska bilo praktična znanja, kolika su ta znanja, i da li su uopšte znanja? I koliko tu ima ličnog, originalnog, koliko pozajmljenog, kompilatorskog ili, što je još gore, običnog prepisivačkog, imitatorskog? Kakvim se merilima rukovode, kakvim ukusom raspolažu?...

Nažalost, ta delatnost na polju pozorišne kulture dolazi mahom iz redova tek svršenih i nesvršenih đaka glumačkih škola i akademija, kojima još iz torbica vire skripta njihovih nastavnika. Oni su požurili da prospu svoja »znanja«, da pišu uputstva i daju savete amaterima, iako su im iskustva za sada ravna iskustvu amatera, pa možda ni tolika. Ali nije samo stvar u poznavanju ili nepoznavanju pozorišne veštine, u teoriji i praksi, nije samo reč o ukusu i kriterijumu, o svrsishodnosti pri odabiranju komada za štampu, no je ne manje reč i o neracionalnom utrošku hartije na ta razna izdanja. Imamo tako primera da je izvesno delo štampano u jednoj godini po nekoliko puta, u raznim izdavačkim preduzećima, da leži po izlozima knjižara, dok ga četvrto i peto izdanje ne potisne u magacin i dok iz magacina ne ode opet u fabriku hartije. I što je najinteresantnije, i ono prvo izdanje bilo bi dovoljno da zadovolji potrebe kako profesionalnih tako i amateriskih pozorišta, kojima je knjiga, tobože, uglavnom bila i namenjena. Najzad, štampaju se nepromišljeno i takvi komadi koji ne mogu poslužiti ni jednom drugom pozorištu, sem onima najvećim, centralnim.

Pred nama se nalazi jedna takva zbirka pozorišnih dela, »Dramski zbornik« u redakciji Ognjenke Milićević. Tu je Nušić uz H. Brehta, Klopčić do Gogolja, pa Božić, Sterija, Cankar, Glišić, Ostrovski, Mopasan, Kočić, Bor, Čehov, Trifković. Dakle, »svega po malo«... Knjiga ima i neki uvodnik, neke »misli o pozorišnoj umjetnosti«, neka uputstva za glumu i režiju, neki člančić o maski, — očigledno, sve zajedno namenjeno amaterskim pozorištima. Kao što smo već rekli, s pravom bismo očekivali da redakcija tako zamašne knjige, te misli o pozorišnoj umetnosti, ta uputstva u glumi, režiji, pouke o maski, budu iz pera poznatih pozorišnih stručnjaka, koji imaju i praktična i teoriska znanja. Međutim svi ti radovi potiču od O. Milićević, M. Paskaljevića, Lj. Pavlovića, P., R. P. (valjda R. Plaovića?).

Pve svega, kakav je kriterijum, i kakve su pobude rukovodile O. Milićević pri sastavljanju njenog »Zbornika«: da li književni, pozorišni, idejni kvaliteti dela, njhova aktuelnost i popularnost, ili »neprolazna vrednost« klasika Gogolja, Ostrovskog, Sterije? Ili da se pruži podesan repertoar manjim pozorištima i amaterskim scenama?... Ako bismo usvojili ma koji od ovih nabrojanih razloga, ne bismo mogli naći dovoljno opravdanja za pojavu ove knjige. Neka dela su po svojoj tematici zastarela; neka su podbacila u obradi (dramatizacije); neka suviše poznata (»Sumnjivo lice«) i »izigrana« na svim scenama, a svako delo ponaosob već objavljivano nekoliko puta (bar ona najznačajnija) i bodu oči po knjižarskim izlozima. »Sluga Jernej« je, na primer, dramatizovan tri puta (dvaput štampan), i zašto je bilo potrebno da se objavi i ova četvrta, najslabija dramatizacija, u kojoj je dramatizator strpao Gostačeva u kuću Sitarovu, pretsednika opštine i sudiju u krčmu, a vrhovnog sudiju zajedno sa župnikom u župni dvor. Cankar je napadao i izobličavao pravne institucije, i nije svejedno da li sudija sedi i deli pravdu u krčmi ili u sudnici ili u župnom dvoru. I onda, s pravom pitamo otkuda u »Jerneju — kulaci?... »Glava šećera« je takođe već jednom dramatizovana i štampana. O Brehtu kao piscu trebalo je reći koju reč. Naročito o istovetnosti njegove aktovke sa Čapekovom »Majkom«. Čehovljeve aktovke su isuviše poznate da bi mogle i dalje zanimati publiku i glumce. Njih i »Sumnjivo lice«, trebalo bi za nekoliko godina ostaviti na miru, njima je pozorišna atmosfera prezasićena. Zašto nije naznačeno da je »Podvala« u preradi R. Plaovića? Zašto nisu navedena imena prevodilaca stranih dela? Nekim prevodima moglo bi se ozbiljno prigovoriti. Redaktor je tu imao i morao je da ima reč!...

Što se tiče uvoda u »Zbornik« i »misli o pozorišnoj umetnosti«, moramo odmah reći da to i nisu nikakve misli o pozorišnoj umetnosti, i da je njihov pisac, redaktor »Zbornika« O. Milićević, već posle strane i po teksta, iscrpeo svoju temu. Što se tiče uputstva rediteljima-amaterima kako se studira pozorišni komad, kako se prenosi na glumce i postavlja na scenu, dakle ceo onaj složeni proces od pisca do publike, nije ništa drugo do prosto ponavljanje Gorčakova Rapaportove i drugih sovjetskih reditelja i pedagoga. Gorčakov je, ako se ne varamo, već jednom u tom smislu (u smislu »originalnog« rada O. M.) prepričan u jednom članku sarajevske »Zore« ili »Brazde«. Mislimo da je dosta sa tim prepričavanjem tuđih misli i formulacija i poturanjem pod vidom sopstvenih misli i formulacija. Naposletku, ako izlagači ne mogu i nemaju ništa novo reći, sa nečim novim obogatiti postavke svojih uzora, onda treba pustiti uzore neka oni neposredno govore. To će svakako biti korisnije, pored toga što neće čitaoce dovoditi u nedoumicu: ko je od koga pozajmio? Ulaznica u jednu naučnu ili umetničku disciplinu plaća se sopstvenim znanjem, i iskustvom iznad svega, pogotovu kud je reč o onim lepim veštinama kod kojih teorije ne znače mnogo, a praktičan rad i iskustva znače sve. Ali nije takav slučaj samo kod Ognjenke Milićević; i ostali »pedagozi« (Ž. P.) u svojim »režiskim napomenama« padaju u istu grešku: ponavljaju dobro naučeni zadatak iz Gorčakova!

Isto tako ne može čovek ostati ravnodušan prema, recimo napisu »Maska« u ovom »Zborniku« od M Paskaljevića, kad znamo dobro da je Paskaljević, ma kako inače glumački obdaren, mlad glumac, bez ikakvih scenskih iskustava, da je za svoje četvorogodišnje glumačke »karijere« jedva uspeo da stavi na lišce dve tri karakterne maske. Šta je on tu, dakle, mogao da pomogne i kaže jednom amateru — sem ako mu nije prepričao tuđa znanja i iskustva, ako mu nije, pod svojim potpisom, u skraćenom obliku dabogme, prezentirao uputstva iz one, tako poznate i lepo kolorisane knjige o maski od poznatog sovjetskog veštaka. Namera M. Paskaljevića nije za osudu, već pre za pohvalu: pomoći amaterima!... Ali je za osudu što nije naveo delo, izvor, kojim se poslužio. Maska nije i nemože biti stvar teorije, već samo dugogodišnje prakse i prakse, dugogodišnjeg glumačkog iskustva. Neka nam oprosti Paskaljević, ali o maski može pisati jedan Zlatković, B. Nikolić, M. Marinković... Uzgred spominjemo da je u Zagrebačkom kazalištu radio čuveni majstor maske Ružička, a ipak se tek posle dvadeset i pet godina rada usudio da objavi delo o šminkanju.

»Dramski zbornik« knjigu od 890 strana, ukusno opremljenu, štampanu na dobroj hartiji, izdao je »Polet« u Sarajevu, a štampalo Jugoslovensko štamparsko preduzeće u Beogradu. Valjda godinu dana pre pojave ovog Zbornika, izišao je u Sarajevu »Zbornik savremene bosansko-hercegovačke proze«, knjiga koja je trebalo da obeleži razvoj i uspon književnosti jedne Republike od oslobođenja do danas. Tu su bili objavljeni radovi eminentnih pretstavnika koliko bosansko-hercegovačke toliko i jugoslovenske proze, sve do najmlađih književnih talenata. Očekivalo se da će taj zbornik prema sadržaju i svome kulturnom značaju biti i dolično opremljen. Međutim, kad se uporedi sa ovim »Dramskim zbornikom«, njegova oprema liči na jevtini predratni seljački kalendar. A to je svakako za žaljenje! Kao što je za žaljenje što vredna Ognjenka Milićević u ovom »Zborniku«, mesto opšte poznatih dela nije objavila novitete i manje poznate komade dramskih pisaca baš sa teritorije NR Bosne i Hercegovine — kao dela I. Samokovlije, S. Kulenovića, B. Ćopića, Z. Šubića, E. S. Petrovića, V. Obrenović-Delibašić, E. Stijačić, R. Filipovića, Mih. Delibašića, H. Hume i drugih. Time bi svakako koristila više i sebi i našoj savremenoj dramskoj književnosti i pozorišnoj kulturi. Ovako se još jednom nameće pitanje: da li i dalje prepustiti štampanje ovakvih dramskih zbornika i publikacija u redakciji ljudi neveštih i nepoznatih u pozorišnom i književnom svetu ili taj posao poveriti poznatim pozorišnim radnicima: rediteljima, glumcima pozorišnim kritičarima, dramskim piscima, nastavnicima glumačkih škola i akademija, jednom reči — stručnim licima!

Petar S. PETROVIĆ

(Crtež Maše Živkove)

IZLOŽBA KNJIGA U UNIVERZITETSKOJ BIBLIOTECI U BEOGRADU

Gotovo neprimetno prošla je u našoj javnosti izložba knjiga u Univerzitetskoj biblioteci u Beogradu. Pa ipak, iako je ova izložba danas već zatvorena, ostaje da se osvrnemo na neka zapažanja s nje i povodom nje Šta je pokazala ova izložba, koje su njene vrednosti i mane? Pre svega, treba istaći ona je u minijaturi dala presek srpske knjige kroz vekove. Bogati fond Univerzitetske biblioteke omogućio je praćenje istorije naše knjige izlaganjem pisanih knjiga XIII veka, pa do prve štampane knjige u XV veku i srpske štampe XVI, XVIII i XIX v. Zaista razvojna linija naše knjige zadivljuje. Srpska je knjiga prvorazredni dokumenat političkih i kulturnih prilika u kojima je živeo i duhovno stvarao naš narod. Svaka od njih čitava je mala istorija! I nije to slučajnost kada »crnac« Venijamin u zapisu »Panegirika« iz 1604 proklinje svakog ko bi knjigu odneo iz manastira sv. Trojice kod Pljevalja za koji je pisana. Zar ove beleške ne bude sećanja na nestalne i teške prilike koje su kidale niti našeg tihog i trajnog stvaralaštva?

Međutim, ova izložba potstakla je i druge probleme o kojima vredi govoriti i pisati, pa makar i ovako, uzgred. Uglavnom ,radi se o tri najvažnija pitanja: o zaštiti knjige, o grafičkoj vrednosti naše savremene knjige i, najzad ,pitanje muzeja srpske knjige. Teško je reći kojem pitanju treba dati prvenstvo: svako po svojoj važnosti podjednako hitno nastupa. Uzmimo zaštitu knjiga. Kratko rečeno, mi i danas još ne znamo šta imamo. Bili smo bogataši, a nismo stigli da prebrojimo blaga: toliko smo bili bogati. U ratu 1941 godine oštećeni smo svestrano i u našem kulturnom inventaru. Knjiga je naročito teško postradala. Za našu kulturu ostaće nenadoknadivi gubitak propast Narodne biblioteke u Beogradu 1941 god. Trebala je da izgori ova jedinstvena biblioteka, koja je svojim značajem dosegla evropsku vrednost, pa da donekle naslutimo šta smo imali. Kažem samo naslutimo, jer i njena blaga, nažalost, nisu dočekala svog Kolumba. Zaštita naše knjige još uvek nije mnogo odmakla. Nije izvršeno osnovno: evidencija rukopisa, Srbulja i ostalih štampanih knjiga. Bibliografija kojom je pre više od pola veka Stojan Novaković zadužio srpsku kulturu, još uvek nije ispravljena i dopunjena. Bibliografija Srbulja ne postoji. Katalozi naših biblioteka gotovo ne postoje (Matica srpska tek je nedavno izdala prvu knjigu svoga kataloga). Ostaće Matičina zasluga da je prva posle rata pokrenula fototipska izdanja naših retkih knjiga, što bez sumnje pretstavlja uspešnu zaštitnu meru.

Ovim nevoljama treba dodati činjenicu da još uvek nemamo stručnjaka tehnologa koji radi na konzervaciji hartije i lečenju »obolelih« knjiga. Mnoge naše ustanove čuvaju dragocene knjige, prave spomenike naše kulture, čije je stanje veoma teško. Crvi, vlaga, prljavština, raševenost, sve ono što je stotine godina razaralo knjigu, sve to nije sprečeno i obustavljeno prostom činjenicom da je knjiga zaključana u čelični orman. Njeno propadanje se nastavlja. Pravo je čudo kakvu žilavost i zadivljujuću otpornost pokazuje naša stara knjiga. I lepotu, da dodamo na kraju!

Antiteza ove misli je grafička vrednost naše savremene knjige. Gotovo je neshvatljivo sa koliko se tvrdoglave upornosti u Beogradu štampaju grafički loše opremljene knjige. Stručnjaci su nekoliko puta ukazivali na to. Tom prilikom pisano je o hartiji, štampi, povezu, formatu, i, koliko pamtim, nije pisano o slovima i ilustracijama. Zaista, ako bi se sudilo po grafičkoj opremi naših novih knjiga, izgledalo bi kao da smo prespavali vekove naše ranije grafičke delatnosti. Zabrinjava činjenica da je, primera radi, grafička vrednost knjiga iz »Knjaževske knjigopečatnje« iz 1832 godine, da ne pominjemo knjige iz drugih starijih štamparija, neuporedivo bolja od knjiga koje mi danas štampamo. Za to nije opravdanje što je tiraž knjige povećan, i njen kvantitet potisnuo kvalitet. Uostalom i slovenačka knjiga bori se sa sličnim problemima, pa, ipak, ona je tehnički neuporedivo bolja. Vrednost ilustracija gotovo je zanemarena. A baš nedavno, na izložbi Predraga Milosavljevića, bilo je prilike da vidimo kakve odlične ilustratore imamo, umetnike koji svojim ilustracijama neuporedivo dižu vrednost knjige. Proučavanje starog grafičkog iskustva i nasleđa, koristiće traženju našeg specifičnog grafičkog izraza, koji će našoj knjizi vratiti njenu davno izgubljenu vrednost; prepoznavanje po ličnoj noti.

Ranije izlaganje dopušta mogućnost da je zrela misao o stvaranju muzeja srpske knjige. Ako je i za ostale likovne umetnosti vredno upoznavanje umetničke zaostavštine prošlosti, bez sumnje to je u jednakoj meri korisno i za našu grafiku. Izgleda gotovo prirodno da ovo obaveštavanje preuzme na sebe »Muzej srpske knjige«. Govorim »Muzej« u naprednom, modernom smislu te reči, a to u svakom slučaju znači najživlje učilište. Muzej treba da izlaže ceo istorijat i proces stvaranja naše knjige, od najranijih do modernog savremenog štampanja. Cilj ovog muzeja je složen. Treba prikazati ne samo tehničko i mehaničko postojanje knjige, već i njen umetnički i likovni domet. Treba objasniti i raščlaniti ceo postupak i sve one faze koje su kod stvaranja knjige prelazili umetnik i zanatlija. Pri ovome biće zaista često teško odvojiti zanatlije od umetnika i obratno. Ovakav muzej imao bi i svoje radionice, u kojima bi se naročito proučavao stari način povezivanja i njegov umetnički povez. Ta proučavanja pripremiće već sada svojim kvalitetom približavanje budućem stvaranju grafičke vrednosti naše knjige.

Na kraju reč dve o nedostacima izložbe. Trebalo je uneti više sistema u izlaganje i više preglednosti. Očigledno, bibliotekari su bili poneti bogatstvom svoga trezora i prosuli su po stolovima što više. Ovako bilo je bogato i nešto suviše. Selekcija materijala donela bi više jasnoće i možda više legendi. Naročito su nedostajala objašnjenja za pojedine epohe našeg književnog stvaranja.

U svakom slučaju ova izložba je još više afirmirala Univerzitetsku biblioteku u našem bibliotekarstvu.

Dejan MEDAKOVIĆ

Objašnjenje povodom zdanja studije „Pregled književnog rada Crne Gore"

Kada je nedavno, u izdanju »Narodne knjige« na Cetinju, objavljena ova studija, jedan moj prijatelj, kome je stvar bila poznata u rukopisu, došao je k meni i popoznat u rukopisu, čeo da stavlja primedbe: »Našao sam, veli, da mnoge pojedinosti koje sam smatrao kao značajne sad u knjizi nisu objavljene... Zašto?«

Kako su ove opaske tačne, to sam našao za potrebu da u »Književnim novinama« dam jedno objašnjenje.

Moj rukopis, koji je inače bio završen još pre Drugog svetskog rata, predat je »Narodnoj knjizi« u celini, ali nije u celini objavljen. Prilikom puštanja u štampu redakcioni odbor je izostavio neke odeljke koji su, mislim, za samu studiju bili od bitnog značaja. Izostavljen je onaj deo koji prikazuje kralja Nikolu u porodici i među podanicima, u privatnom životu i politici; izostavljene su njegove karakterne osobine koje su često komplikovane i suprotne, ono u čemu se ogleda i način njegovog vladanja i način njegovog pisanja. Zatim je izostavljena i moja završna reč: opšti pogled na književni rad Crne Gore. Meni lično nikako nije jasno ovo skraćivanje. Iako je studija prilično velika, ona je, s obzirom na materijal kojim se obuhvata jedno razdoblje od preko 150 godina, i ovako sažeta, sintetična. Zato, ne samo da je ne treba sužavati, nego je, naprotiv, treba i još širiti i dopunjavati, što ja i mislim da učinim u eventualnom drugom izdanju.

Međutim, ima i još nešto što treba ovde pomenuti. To su pojedine ispravke i dopune koje ili kvare i menjaju smisao ili škode našoj naučnoj objektivnosti knjige.

Na strani 8 ja sam u ličnosti Petra I istakao dve karakterne osobine koje se retko ispoljavaju u prirodi jednoga čoveka, a to su svetac i junak. Redaktori su reč svetac zamenili rečima: »svijetao karakter« što menja suštinu misli. Na strani 209, tamo gde se govori o ujedinjenju godine 1918, reč ujedinjenje stavljena je pod znak navoda. Zašto? Zašto me bar nisu konsultovali?

Na strani 330, tamo gde sam govorio o narodnoj, guslarskoj poeziji, koja opisuje događaje od 1912 do 1918 godine, ja sam naglasio da bi te pesme mogle činiti deseti ciklus pesama sa istoriskom sadržinom. Redaktori su uz to dodali: »a jedanaesti pjesme o narodnooslobodilačkoj borbi i stvaranju socijalizma u F.N.R.J.«

Ovome njihovom dodatku nije bilo ovde mesta iz dva razloga. Prvo, moja studija obuhvata gradivo do 1918 godine. Tako stoji u samom naslovu knjige, a u predgovoru je napomenuto i to da je studija u celini bila napisana još pre Drugog svetskog rata. S druge strane pak, guslarskih, epskih pesama o ovom poslednjem ratu nema, ja ih bar nisam nigde čuo!

Eto, toliko samo radi objašnjenja čitaocima moje knjige.

Trifun ĐUKIĆ

BIBLIOGRAFIJA

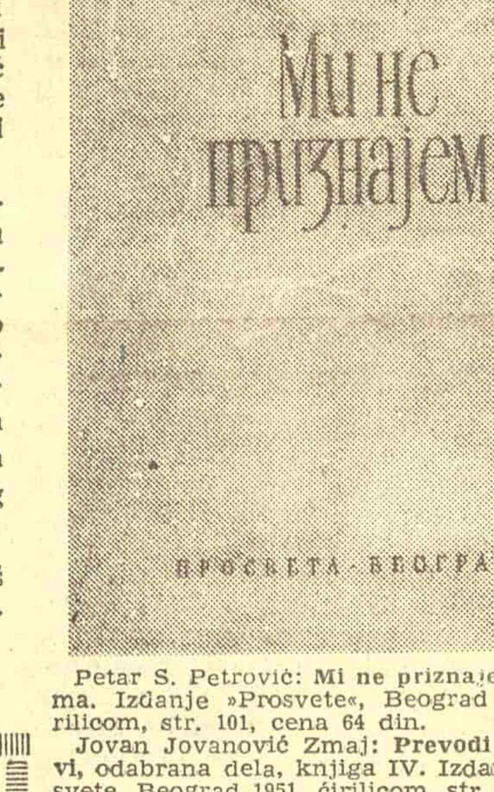

Petar S. Petrović: Mi ne priznajemo, drama. Izdanje »Prosvete«, Beograd 1951, ćirilicom, str. 101, cena 64 din.

Jovan Jovanović Zmaj: **Prevodi i prepevi**, odabrana dela, knjiga IV. Izdanje »Prosvete, Beograd 1951, ćirilicom, str. 424, cena 220 din.

Vasa Stajić: **Građa za kulturnu istoriju Novog Sada.** Izdanje »Matice srpske«, Novi Sad 1951, ćirilicom, str. 381, cena ?

Šekspir: **Zimska bajka, komedija.** Preveli B. Nedić i V. Živojinović. Izdanje »Prosvete«, Beograd 1951, ćirilicom, str. 248, cena ?

Onore de Balzak: **Kod mačke koja se lopta, novela.** Preveo Nikola Banašević. Izdanje »Matice srpske«, Novi Sad 1951, ćirilicom, str. 108, cena ?

Monteskje: **Persiska pisma.** Preveo Marko Vidojković. Izdanje »Prosvete«, Beograd 1951, ćirilicom, str. 282, cena ?

Žorž Sand: **Mala Fadeta**, roman. Preveo Petar Adamović. Izdanje »Matice srpske«, Novi Sad 1951, ćirilicom, str. 147, cena ?

Lukrecije: **O prirodi stvari.** Prepev, predgovor i kritičke beleške Anice Savić Rebac. Izdanje »Prosvete«, Beograd 1951, ćirilicom, str. 335, cena 134 din.

Aleksandar Hercen: **Pisma o izučavanju prirode.** Preveo Bogdan Stevanović. Izdanje »Kulture«, Beograd 1951, ćirilicom, str. 264, cena 60 din.

Moris Materlik: **Termiti — mravi.** Preveo Laza Atanacković. Izdanje »Matice srpske«, Novi Sad 1951, ćirilicom, str. 248, cena ?

Joseph Conrad: **Lord Jim.** Preveo Tin Ujević. Izdanje »Državnog izdavačkog poduzeća Hrvatske »Zora«, Zagreb 1951, latinicom, str. 390, cijena 130 din.

Johannes Burcardus: **Aleksandar VI i njegov dvor.** Preveo B. K. Bizovčić. Izdanje Državnog izdavačkog poduzeća Hrvatske »Zora«, Zagreb 1951, latinicom, str. 285, cijena 81 din.

Charles Dickens: **Londonske skice.** Preveo Ivo Vrbanić. Izdanje Državnog izdavačkog poduzeća Hrvatske »Zora«, Zagreb 1951, latinicom, str. 182, cijena 31 din.

Gi de Mopasan: **Izabrane novele**, knjiga prva. Preveo Marko Vidojković. Izdanje »Kulture«, Zagreb, 1951, latinicom, str. 386, cijena ?

Žil Vern: **Četrdeset tisuća milja ispod mora.** Preveo Petar Mardešić. Izdanje »Novog pokoljenja«, Zagreb 1951, latinicom, str. 477, cijena 250 din.

J. F. Kuper: **Divljačar ili prvi ratni pohod.** Preveo Zorislav Dukat. Izdanje »Novog pokoljenja«, Zagreb 1951, latinicom, str. 554, cijena 250 din.

D. N. Mamin-Sibirjak: **Hljeb, roman.** Preveo Aleksandar Đurić. Izdanje »Kulture«, Zagreb 1951, latinicom, str. 599, cijena 115 din.

OBAVEŠTENJE

Savez književnika Jugoslavije ima na raspoloženju ukoričene komplete »Književnih novina« za 1950 godinu. Cena 550 dinara po kompletu. Narudžbine slati na Savez književnika Jugoslavije, Beograd, Francuska br. 7.

JEDAN RADNIK U PRVOM USTANKU

Po naslagama ljudskih kostiju i krvi, nijedan grad u Evropi nema takvu prošlost kao Beograd. Naročito je značajno minulo stoleće koje je dalo velike pobornike za slobodu zemlje i naroda. Pričanje savremenika, Antonija Protića, Petra Jokića i Vićentija Vinkovića, prikazuje nam pojedince i čitave generacije, koji su izvojevali potomstvu nezavisnost i otvorili vrata slobodi. Ali, među njima, bilo je i takvih o kojima nikakav spomen nije sačuvan. Potonuo je u potpuni zaborav na onom prostoru na kome se nalazio Beograd u Prvom ustanku. A valja znati da se on tada pružao od Stambol kapije, to jest od Pozorišnog trga, pa blagom kosom prema Dunavu i Gradu, i od Varoš kapije, strmom padinom prema Savi i današnjem Donjem gradu. Od nekadašnjeg Kolarca prema Terazijama, zatim ka Bataldžamiji, gde je sad Skupština prema Paliluli, Tašmajdanu, Fišekliji, Knez Mihailovoj ulici i prema Dvoru i Slaviji, sve je to bila baruština i pištoljina, gde su jatima doletale divlje plovke i druge barske ptice. Tu se sa Dorćola, Zereka, Bitpazara i iz Jahudi mahale išlo u lov na pernatu divljač, a više Kalenića Gumna — i na zečeve i lisice. Pored Kalemegdana ka Dunavu, istočno od donjih gradskih kapija, pružale su se turske bašte i teferiči. Za dalje izlete, kolima, služili su Bulbulder, Karaburma, Topčider, u kome je pre osvajanja Beograda boravila turska artiljerija. U samoj varoši bilo je tri put više džamija nego ulica, to jest — ravno 217. Pretposlednja, koja je srušena odmah posle Prvog srpsko-turskog rata bila je na uglu Karađićeve ulice, ispod Delijske česme gde je posle podignuta kafana »Kod proleća«, koje takođe više nema. A najstarija kafana u Beogradu, otvorena pre Prvog srpskog ustanka na Dorćolu, kafana »Car Lazar«, tamo u Dubrovačkoj ulici, prekoputa stare Dorćolske osnovne škole, postoji i sad u istoj starinskoj zgradi i pod istim imenom. To je valjda danas jedina očuvana kafana iz toga vremena.

Karađorđev nalet na Beograd i osvajanje tvrđave odjeknuli su u celom svetu, a najviše u našim krajevima preko Save i Dunava. Mnogi umni i školovani Srbi požurili su u Beograd da se stave ustanicima na službu. Pored Dositeja, koji je čak iz Trsta požurio, povrvili su u Beograd oduševljeni rodoljubi iz mnogih vojvođanskih gradova i sela. Među ovima bio je i neki Milisav Petrović, iz Banata, čizmarski i sajdžiski radnik, koji je u Ustanku postao i prvi topolivac. O njegovom životu i radu vrlo malo se zna; pominju ga ovlaš dva velika savremenika i odaju dostojno priznanje njegovim smelim podvizima. Jedan od njih je čuven nemački naučnik, istoričar srpske revolucije, Leopold Ranke, a drugi je srpski pesnik — Sima Sarajlija. On mu je čak i pesmu spevao i u svojim spisima zvao ga »majstor od hiljadu veština« — »Tauzendkinstler«.

Možda će neko kasnije utvrditi mesto rođenja, poreklo i roditelje ovog radnika Milisava. Sarajlija pominje da se on još kao dete odlikovao izvanrednom bistrinom uma, duha i umešnošću da »što očima vidi, to rukama izradi«. Prema nekim zabeleškama zna se da je Milisav Petrović rodom iz Banata i da je još kao dete ostao bez oca, dok mu se majka preudala. Kao dečko, došao je u Pančevo na čizmarski zanat. Njegov majstor bio je dobar gazda i imućan domaćin. Na samom pančevačkom trgu držao je veliku radnju, a sused mu je bio neki bečki sajdžija. Milisava su više privlačili i zanimali satovi i njihove konstrukcije nego čizme, i on kad god bi ugrabio priliku otrčao bi do sajdžije i pažljivo posmatrao njegov rad. Tu bi naučio i po koju nemačku reč. Jednog dana izađe pred gazdu čizmara i reče:

— Majstore, izučio sam čizmarski zanat, pusti me da naučim sajdžiski.

Majstor ga otpusti i on pređe u susednu radnju. Kad je naučio i taj zanat otišio je iz Pančeva, po majstorovom mišljenju, u Beč ili Nemačku, da nešto novo i veće nauči.

S proleća 1807 godine pojavio se Milisav u Beogradu. Nastanio se u ulici što vodi od Bitpazara ka Zereku. Imao je raznih sprava, alata i mašinerije, smeštenih u dvorištu svoga stana i podrumu. On se brzo pročuo kao majstor među trgovcima beogradske čaršije, koji su mahom bili Grci i Jevreji. Oni su ga čak i zaostalim agama preporučili i ovi su mu davali posla. Svaki sat, spravu ili mašinu, Milisav je umeo dovesti u red. Lio je vazne za cveće, lonce i razne druge ukrase. U njegovom dvorištu bilo je puno iskvarenih topovskih cevi, lafeta, točkova i drugih gvožđurija. Ubrzo je naučio turski, ali je vreme najčešće provodio ne u čaršiji već u svojoj radionici, iz koje ponekad nije izlazio po nekoliko dana. Događalo se da se i izgubi nekad na više meseci, a da niko ne zna ni gde je ni šta je sa njim. A to je bilo baš u vreme za koje Antonije Protić kaže: »Vožd je u vojsci započeo puške popravljati, potprešivati, kremenjače i puške navijati, to jest kapislare praviti«. Te poslove vršio je radnik Milisav Petrović.

Jedne noći Karađorđe se žalio da nema topova i da bi trebalo u Nemačkoj ili Rusiji potražiti čoveka koji bi mu topove lio. A Milisav, koji je u svom dvorištu podigao peć za topljenje i kaljenje, vraćajući se od Vožda, sa Vračara na Bitpazar kući svojoj stalno je preturao po pameti ono što mu je Karađorđe govorio. — Kad se pred zoru našao u svom dvorištu, sazrela je i misao za jedno drsko delo. I on je odmah pristupio poslu. Trgovcima i mušterijama objavio je da kreće na put, da poruče šta žele; međutim, on se zatvorio u svoju kuću, koja je bila ograđena visokim zidom. Niko nije mogao ni slutiti šta Milisav sajdžija u svojoj radionici radi.

Jednog prolećnog dana 1808 godine najednom su se na kući Milisava Petrovića otvorile dvokrilne široke vratnice i na njima ukazao neobičan prizor: **novo izliven top, sa lafetom i celokupnom opremom.** Milisav ga je s naporom izvlačio iz dvorišta na ulicu, uvezan konopcima za rudu. Pozadi njegova žena i dva snažna čoveka, gurali su top uzbrdicom prema Zereku. Začas se silan svet iskupio da vidi čudo. Turci, Grci i Jevreji zaprepašćeno su posmatrali i pitali otkud Milisavu top i »gde li ga je iskopao?« Ali ih je i bunilo to što je top bio nov, i sav svetleo i prelivao na lepom, vedrom danu. Gord i ponosan na svoje delo, Milisav ga je vukao uz Zerek, praćen povorkama dečurlije i sveta. Sa šilteta na ćepencima izdizali su se Srbi — zanatlije duž čaršije i pitali ga:

— Šta je, pobogu, Milisave?

On bi malo zastao da odahne i odgovarao im je:

— Što me pitate, braćo, kad i sami vidite šta je.

— Vidimo mi sve, ali se čudimo otkud' ti top, da ga nisi sam izlio, dobar čoveče?

A Milisav je otirao graške znoja sa čela i dodavao:

— Otkud mi!... Pa i ja sam, braćo, Srbin i majstor od zanata. Hoću i ja nešto svome rodu da darujem. Da udovoljim želji Vožda, koji se vajka da nema topova. Dok su naša braća lila krv, ja sam samo top lio...

— Mi znamo da si ti sajdžija, — primećivali su mu neki ljudi i — dodavali: »ali nismo znali da si i topolivac«.

A Milisav se smeškao:

— To je istina, braćo, ali ova veština nije baš ništa teža od sadžiske, samo kad se dobro počne...

I produžavao je Milisav i dalje da vuče top.

Praviteljstvujušči sovjet, prelešten iz Smedereva u Beograd, nalazio se u ovo vreme u jednoj prostranoj turskoj kući nedaleko od ulaza glavne gradske kapije. Na spratu, u jednoj velikoj odaji držali su svoje sednice članovi Sovjeta. U ostalim prostorijama bile su kancelarije, sa puno pisara. Najedanput kroz prozor neki od sovjetnika zapazi u čudu neobičan prikaz: Pred ulaskom u zgradu stajao je momak sa pištoljima o pojasu, koji nije smeo pustiti nikoga da pod oružjem uđe u Sovjet. Međutim, oni su videli kako neko ulazi u dvorište sa novim novcatim topom, u pratnji sveta koji ga s divljenjem posmatra i nežno miluje. Istrča i gavaz začuđen, ali zastade i on nem. Na prozorima se pojaviše sovjetnici koji poznadoše Milisava, ali ipak poslaše poslugu da ga »pita šta traži«.

— Ja bih hteo da izađem pred časni Sovjet! — odgovori Milisav.

— Pa, čoveče, ne možeš ti s topom u zasedanje! — uzviknuše okupljeni stražari i momci.

— To ja i ne mislim, ali želim da idem u Sovjet

Gavaz ga odmah propusti i on se nađe u odaji sa Voždovim saradnicima. Ubrzo svi oni izađoše u dvorište s Milisavom da vide delo ruku njegovih. Bili su iznenađeni i zadivljeni: sve su mogli očekivati, ali nov top nikad. Mladen Milovanović reče da će ga još danas otpraviti u Voždov logor... Tog dana, cela varoš je govorila o neobičnom čoveku i njegovom još neobičnijem **daru ustanicima.** A pesnika, Simu Sarajliju, ovaj događaj je toliko oduševio da je čak i pesmu sastavio. Govoreći o Milisavljevim neobičnim sposobnostima, on je pevao :

»O svome trošku sa ženom samom
»Slije topič šest funat kalibrom...
»Uljudio, lafet načinio
»Pak se ženom podražateljcom mu
»Zauzmu se, izvuku ga sami
»Do pred Sovjet iz čaršije donje
»Tu vlasteli prikaže ga srpskoj
»I podari u narodnu polzu.
»Svi se dive nenadnome delu
»Odobremu i pohvale zanat
»I čak dotle rastre im se volja
»Da požele tog što više imati...

Karađorđe je znao Milisavljeve sposobnosti, koji mu je i puške opravljao. Ali »top na dar« obradovao ga je neobično, tim pre što ga je izradio samouk, i to kad mu je bio najpotrebniji. Zato je on na Milisava u duši mnogo računao, jer mu je sa svojim sposobnostima došao kao poručen. Ali kad su sa topom izvedene prve probe, Karađorđe je onog časa odlučio da u beogradskoj tvrđavi, blizu Nebojšine kule, podigne topolivnicu. Radnik, Milisav, samouk, ponosan i preduzimljiv, trebalo je da pokaže šta zna. Kad je sve pripremljeno, on je prilegao na posao. Radio je dan i noć, neumorno. U Rankeovoj istoriji prve srpske revolucije nalazi se o tome jedna napomena Vuka Karadžića. »U početku, posao ne pođe srtig«, »veli Vuk«. Masa nije bila dovoljno rastopljena, te kad prvi top počnu liti zapne; drugi put masa je tekla dobro, ali je nije bilo dosta. I Milisav zamalo što ne izgubi glavu... Ali treći put ispadne srećno«... Valja podvući da dok se u Donjem gradu dizala peć za livenje, Milisav nije dangubio. Radio je u svojoj kući sve livničke poslove: imao je peska, jama za livenje, Vuk Karadžić pominje »drvo i alat za gradnju točkova, nakovnja, na kojima je sve sam kovao, do najmanje sitnice... Doduše, ni Karađorđe nije se zaustavio samo na Milisavu. On je ubrzo dobio iz Petrograda dva stručnjaka, koji su mu sve do 1812 godine lili topove, kad su se zbog rata sa Napoleonom morali povratiti u Rusiju. Njihov posao nastavili su Jovo kovač i Pavle Popović sa Tomom Milovanovićem iz Mokrinja, koji je uz Vožda do kraja ostao.

A šta je bilo sa Milisavom Petrovićem, darovitim majstorom, tvorcem prve srpske topolivnice i prvog srpskog topa? — upitaće neko. Guste i crne magle tragične 1813 godine kriju dalju sudbinu i ovog velikog radnika na narodnom oslobođenju. Krvave jeseni Karađorđeve propasti nestalo je i njega sa Zereka, i nikada se ne saznade šta se s njim dogodilo, niti je iko o tome ma šta zabeležio. Ostao je »neznani junak« u Prvom ustanku, kao mnogi, pa mu se ni grob ne zna.

Mile PAVLOVIĆ

(Crtež Save Rajkovića)

UREDNICI:
Dušan Kostić i Tanasije Mladenović

Broj čekovnog računa 102-9032020
Pošt. fah redakcije 617
Poštanski fah administracije 629
Rukopisi se ne vraćaju

Odgovorni urednik: Dušan Kostić, Beograd, Francuska broj 7 — Štamparija »Borba« Beograd, Kardeljeva 31.

Универз. библиотека „Светозар Марковић"